

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων και σύγχρονες ικανότητες στην αγορά
εργασίας: Η περίπτωση της Ελλάδας

ΜΠΟΥΡΙΚΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Δρ. Σαββατού Τσολακίδου (Ε.ΔΙ.Π)

Αθήνα, Ιούνιος 2020

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων και σύγχρονες ικανότητες στην αγορά εργασίας: Η περίπτωση της Ελλάδας» κατατίθεται ως μέρος των απαιτήσεων του Προγράμματος Προπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Επιβλέπουσα καθηγήτρια της εν λόγω μελέτης είναι η κυρία Σαββατού Τσολακίδου, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Αθήνα, .../...../ 2020

ΕΞΕΤΑΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΠΟΥΡΙΚΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ (ΑΜ): 9983201600081

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΞΕΤΑΣΗΣ: ...../...../ 2020

ΒΑΘΜΟΣ: ..... (.....)

ΕΞΕΤΑΣΤΗΣ Α' (ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ / ΒΑΘΜΙΑ):

.....

ΕΞΕΤΑΣΤΗΣ Β' (ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ / ΒΑΘΜΙΑ):

.....

**Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων και σύγχρονες ικανότητες στην αγορά
εργασίας: Η περίπτωση της Ελλάδας**

Περίληψη

Αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του βαθμού συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ), τα οποία λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα. Συγχρόνως, επιχειρείται ο προσδιορισμός των απαραίτητων ικανοτήτων που οφείλει να διαθέτει το ανθρώπινο δυναμικό με απώτερο σκοπό τη διαρκή προσαρμογή του στο συνεχώς μεταβαλλόμενο εργασιακό περιβάλλον. Η βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρώθηκε στις τρεις ερευνητικές υποθέσεις της εργασίας: ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού και τα κέντρα δια βίου μάθησης από ανεπαρκείς υλικοτεχνικές υποδομές, ότι οι ανισότητες ορισμένων ευάλωτων ομάδων αναφορικά με τη συμμετοχή τους στη Δια Βίου Εκπαίδευση συνεχίζουν να υφίστανται και, τέλος, ότι το παρατηρούμενο χάσμα δεξιοτήτων σε συνδυασμό με τη ραγδαία τεχνολογική έκρηξη έχουν δημιουργήσει ακόμη μεγαλύτερη ανάγκη καλλιέργειας των ψηφιακών και των κοινωνικών ικανοτήτων.

Στο πλαίσιο της εν λόγω εργασίας υιοθετήθηκε η ποσοτική έρευνα ως μέθοδος συλλογής δεδομένων, ενώ συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης ως ερευνητικό εργαλείο. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι η συμμετοχή ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης αυξάνεται συνεχώς τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση στην Ελλάδα (2008). Ωστόσο, υπογραμμίζεται η ανάγκη περαιτέρω εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των προγραμμάτων σπουδών σε συνδυασμό με την ανάγκη βελτίωσης των υλικοτεχνικών υποδομών των κέντρων μάθησης. Παράλληλα παρατηρούνται σημαντικές ανισότητες ως προς την οικονομική δυνατότητα των συμμετεχόντων, τη θέση που κατέχουν στην αγορά εργασίας καθώς και την απόστασή τους από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Τέλος, προκύπτει ότι τόσο οι ψηφιακές όσο και οι κοινωνικές ικανότητες θεωρούνται προαπαιτούμενα για την ανέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού στη σύγχρονη εποχή, ενώ συγχρόνως αναδεικνύεται η ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση ως μία από τις κυριότερες προτάσεις αντιμετώπισης στο παρατηρούμενο, εκ μέρους των εργοδοτών, χάσμα δεξιοτήτων.

Λέξεις κλειδιά: Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων, ικανότητες, επιμόρφωση, εκπαιδευτικά προγράμματα, ανισότητες, ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση, χάσμα δεξιοτήτων.

Abstract

Research in the lifelong education of adults in Greece and the most crucial skills needed in a changeable job market.

The aim of this study is to assess the extent to which adult people in Greece participate in local educational programs taking place outside the typical educational system, as well as evaluating the most critical skills needed in a competitive and changeable job market. The findings of this paper focus on the following three cases: firstly, the lifelong learning courses for adults and the educational establishments in Greece lack in quality, despite the rising number of students taking part in such activities throughout the last years. Secondly, there still remain major socioeconomic inequalities of opportunities in the educational system concerning the lifelong learning, especially among the economically weaker people and the unemployed. Thirdly, given the rapid pace at which technology is evolving, the need for digital skills combined with social skills is on the increase. This research also examines the gap between the skills that employers require and the skills their workforce is able to offer. In the end, we put forward some logical proposals in order to tackle the most significant problems that lifelong adult education faces in Greece nowadays.

Keywords: Lifelong adult education, lifelong learning courses, educational programs, inequalities, digital skills, skills gap.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Κατάλογος Πινάκων	9
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	10
Εισαγωγή.....	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις.....	13
1.1.1. Η Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων (ΔΒΕ).....	13
1.1.2. Διαφοροποίηση των όρων ικανότητες και δεξιότητες.....	15
1.1.3. Βασικές ικανότητες και προκλήσεις για τη ΔΒΕ.....	15
1.2. Η ΔΒΕ στην Ευρώπη: Σημαντικοί σταθμοί και προσεγγίσεις.....	18
1.2.1. Η ΔΒΕ ως εργαλείο άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων.....	18
1.2.2. Η ενίσχυση της ΔΒΕ στις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	20
1.3. Ο ρόλος της ΔΒΕ Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο.....	22
1.3.1. Οι αρχικές απόπειρες μέχρι τη Δικτατορία (1967).....	22
1.3.2. Η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ και η προσπάθεια εκσυγχρονισμού.....	23
1.3.3. Η ΔΒΕ Ενηλίκων στις αρχές της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης.....	24
1.4. ΔΒΕ Ενηλίκων και ελληνική πραγματικότητα: Προηγούμενες έρευνες.....	26
1.4.1. Τα χαμηλά ποσοστά στην Ευρώπη (2000-2006).....	26
1.4.2. Αύξηση ενδιαφέροντος, ανισοτήτων και ανάγκη ενίσχυσης μετά την κρίση.....	27
1.4.3. Έλλειψη ικανοτήτων και ανάγκη σύνδεσης της ΔΒΕ με την αγορά εργασίας.....	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Αντικείμενο της έρευνας.....	31
2.2. Ερευνητική μέθοδος.....	33
2.2.1. Το ερευνητικό εργαλείο.....	33
2.2.2. Θεματικοί άξονες του ερωτηματολογίου.....	34
2.2.3. Το δείγμα.....	35
2.3. Περιορισμοί και εμπόδια της έρευνας.....	36
2.4. Μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης των αποτελεσμάτων.....	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

3.1. Τα αποτελέσματα της έρευνας.....	38
3.2. Σχολιασμός των ευρημάτων.....	51
3.2.1. Προϋποθέσεις για τη συνέχιση της ανοδικής πορείας.....	51
3.2.2. Συνάρτηση της συμμετοχής με οικονομικούς και επαγγελματικούς παράγοντες.....	54
3.2.3. Η ΔΒΕ ως μοχλός επικαιροποίησης των ικανοτήτων στο ψηφιακό περιβάλλον.....	56
Συμπεράσματα και προτάσεις αντιμετώπισης.....	60
Αφορμή για μελλοντική διερεύνηση.....	63
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	64
Παράρτημα: Το ερωτηματολόγιο της έρευνας.....	70

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Οι κυριότεροι λόγοι που θα ωθούσαν τους ερωτώμενους να συμμετέχουν σε μελλοντικά προγράμματα ΔΒΕ..... 42

Πίνακας 2: Οι κυριότεροι λόγοι που θα αποθάρρυναν τους ερωτώμενους από το να συμμετέχουν σε προγράμματα ΔΒΕ στο μέλλον.....43

Κατάλογος Διαγραμμάτων

<i>Διάγραμμα 1:</i> Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων.....	39
<i>Διάγραμμα 2:</i> Τομείς απασχόλησης των ερωτώμενων.....	40
<i>Διάγραμμα 3:</i> Η συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ μέσα στα χρόνια.....	41
<i>Διάγραμμα 4:</i> Ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες αναβάθμισης του πεδίου της ΔΒΕ στον ελληνικό χώρο τα τελευταία χρόνια.....	44
<i>Διάγραμμα 5:</i> Ιεράρχηση των παραγόντων που χρήζουν περισσότερο και λιγότερο βελτίωσης σχετικά με τα προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων.....	45
<i>Διάγραμμα 6:</i> Στοιχεία που θα διευκόλυναν τη συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα ΔΒΕ.....	46
<i>Διάγραμμα 7:</i> Ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι τα προγράμματα ΔΒΕ συμβαδίζουν με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας.....	47
<i>Διάγραμμα 8:</i> Ιεράρχηση των σημαντικότερων ικανοτήτων για τη σύγχρονη εποχή.....	48
<i>Διάγραμμα 9:</i> Ιεράρχηση των βασικότερων τρόπων με τους οποίους οι ερωτώμενοι βελτιώνουν τις ικανότητές τους αναφορικά με την εργασία τους.....	49
<i>Διάγραμμα 10:</i> Ιεράρχηση των κυριότερων παραγόντων που ενδέχεται να οδηγήσουν στη γεφύρωση του χάσματος δεξιοτήτων ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους.....	50

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, ο ρόλος της εκπαίδευσης γενικά και της Δια Βίου Εκπαίδευσης ειδικά αναδεικνύεται ως εξαιρετικά κρίσιμος στην Ελλάδα. Παράλληλα, η ολοένα μεγαλύτερη σημασία που αποδίδεται στη γνώση ως εργαλείο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης των υποκειμένων έχει οδηγήσει στη διόγκωση του εν λόγω πεδίου στον ελληνικό χώρο. Η ανάγκη, ωστόσο, για περαιτέρω διεύρυνση της Δια Βίου Εκπαίδευσης, η βελτίωση των υλικοτεχνικών υποδομών των κέντρων μάθησης, η ενίσχυση του εκσυγχρονισμού των προγραμμάτων σπουδών, η προσπάθεια καταπολέμησης των ανισοτήτων και των κοινωνικών αποκλεισμών και η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων που ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της σύγχρονης αγοράς εργασίας αποτελούν βασική προτεραιότητα για ολόκληρη την εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει την καταγραφή του βαθμού συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιμόρφωσης, αποσκοπώντας στη διερεύνηση των κυριότερων περιοχών που χρήζουν περισσότερο ενίσχυσης αναφορικά με τη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) στον ελληνικό χώρο. Συγχρόνως, στοχεύει στον καθορισμό των σημαντικότερων ικανοτήτων που τόσο το ανθρώπινο δυναμικό όσο και οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων θεωρούν καθοριστικής σημασίας για την προσαρμογή των υποκειμένων στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Η αναγκαιότητα διεξαγωγής της συγκεκριμένης μελέτης έγκειται στο γεγονός ότι, υπό το βάρος των ραγδαίων κοινωνικών, οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων, η σημασία της συνεχούς διερεύνησης των εκπαιδευτικών αναγκών, των κινήτρων και των εμποδίων των υποκειμένων καθίσταται πιο σημαντική από ποτέ. Την ίδια στιγμή, η εν λόγω έρευνα επιχειρεί να καταγράψει τις ανάγκες όχι μόνο των ήδη συμμετεχόντων σε προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης (ιδιαίτερα μαθήματα, σεμινάρια και συνέδρια εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος), αλλά παράλληλα αποτελεί τόπο έκφρασης των απόψεων πολιτών που δεν έχουν έλθει ποτέ σε επαφή με σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Επιπρόσθετα, αποσκοπώντας να εξηγήσει αποτελεσματικότερα το φαινόμενο του χάσματος δεξιοτήτων που παρατηρείται ανάμεσα στους εργοδότες και τους εργαζόμενους, περιλαμβάνει τις γνώμες ορισμένων ιδιοκτητών επιχειρήσεων.

Συγκεκριμένα, η εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το πρώτο εξ' αυτών αποτελεί εκείνο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, κατά την οποία επιχειρείται η αποσαφήνιση των κυριότερων εννοιών που χρησιμοποιούνται στην εν λόγω έρευνα. Παράλληλα, προσεγγίζεται ο όρος της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΔΒΕ) τόσο από τη σκοπιά ευρωπαϊκών φορέων και οργανώσεων όσο και από την πλευρά της ιστορικής του αναδρομής στην Ελλάδα. Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάζονται συναφείς έρευνες που διενεργήθηκαν στον ελληνικό χώρο τα τελευταία χρόνια.

Στην αρχή του δευτέρου κεφαλαίου, το οποίο αφορά στο μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας, καταγράφονται εκ νέου τα ερευνητικά ερωτήματα και ο στόχος της συγκεκριμένης μελέτης, αναλύοντας συγχρόνως την ερευνητική μέθοδο και το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την περάτωση της έρευνας. Περαιτέρω, γίνεται αναφορά στις θεματικές ενότητες του ερωτηματολογίου και στο δείγμα του πληθυσμού, ενώ συγχρόνως παρουσιάζονται οι κυριότερες αδυναμίες που συνάντησε η έρευνα. Τέλος, περιγράφεται η μέθοδος με την οποία αναλύθηκαν τα ευρήματα που προέκυψαν.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά αρχικά στην παρουσίαση και έπειτα στο σχολιασμό των αποτελεσμάτων της εν λόγω μελέτης. Παράλληλα, επιχειρείται η καταγραφή των κυριότερων συμπερασμάτων, όπως προέκυψαν από την έρευνα, προτείνοντας τρόπους αντιμετώπισης των παρατηρούμενων αδυναμιών με σκοπό την αποτελεσματικότερη λειτουργία της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο. Στο τέλος της εργασίας διατυπώνονται περαιτέρω προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

Είναι κοινά αποδεκτό ότι στη σύγχρονη εποχή, υπό το φως των συνεχών αλλαγών στον τεχνολογικό τομέα και των ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων, η συνεχιζόμενη δια βίου μάθηση και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού, σε συνδυασμό με την παράλληλη ενίσχυση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων του, αποτελούν αναντίρρητα σημαντικά προαπαιτούμενα για την προσαρμογή, την επιβίωση και την ανέλιξη των ανθρώπων στο σύγχρονο αυτό περιβάλλον. Η εκπαίδευση θεωρείται σημαντικό μέσο ανάπτυξης των επίκτητων ικανοτήτων των ατόμων (Schultz, 1963), συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην τεχνοεπιστημονική ανάπτυξη και τόνωση της παραγωγικής διαδικασίας. Ιδιαίτερα η πρόοδος της τεχνολογίας και η αυξημένη σπουδαιότητα της γνώσης και της εξειδίκευσης (Πανάρετος & Κορώνη, 1999) καθιστούν τη δια βίου εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού απαίτηση της σύγχρονης πραγματικότητας.

1.1.1. Η Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων (ΔΒΕ)

Στον τίτλο της παρούσας εργασίας χρησιμοποιείται ο όρος Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων, ως ένα κράμα ανάμεσα στις έννοιες «Δια Βίου Μάθηση» και «Εκπαίδευση ενηλίκων». Σύμφωνα με το Νόμο 3879/2010, ως Δια Βίου Μάθηση νοούνται *«όλες οι μορφές μαθησιακών δραστηριοτήτων στη διάρκεια ζωής του ανθρώπου, που αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη του ανθρώπου, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργού συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη»*. Αποτελεί ουσιαστικά τη διαδικασία μιας συνεχούς μαθησιακής διαδρομής, από την προσχολική ηλικία μέχρι τα γηρατεία (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Από την άλλη μεριά, η εμφάνιση του όρου «Εκπαίδευση ενηλίκων» σηματοδοτεί

το οργανωμένο μέρος της Δια Βίου Μάθησης που σχετίζεται αποκλειστικά με ενήλικες (Κόκκος, 2005), με την ενηλικιότητα να μην αφορά απαραίτητα σε κάποιο ηλικιακό όριο, αλλά να αποτελεί μια έννοια ευμετάβλητη, εξαρτώμενη από το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο υπό το οποίο εξετάζεται (Καραλής, 2018).

Σύμφωνα με τον Θ. Καραλή (2018), η έννοια της Δια Βίου Μάθησης έχει ταυτιστεί στο μυαλό των ανθρώπων αποκλειστικά με την αναβάθμιση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Επιλέγοντας συνεπώς τον όρο «εκπαίδευση» αντί του όρου «μάθηση», επιχειρείται η σύνδεση της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) όχι μόνο με τη σφαίρα της οικονομίας και της απασχόλησης, αλλά και με άλλους σκοπούς, όπως την ανάπτυξη του ατόμου και την αυτοολοκλήρωσή του (Παπασταμάτης, 2010). Περαιτέρω, η ΔΒΕ αφορά σε μια διαρκή ανανέωση των γνώσεων, σε συνδυασμό με την απόκτηση νέων, εστιάζοντας σε δραστηριότητες μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση (Κόκκος, 2005), καθώς ήδη από το 1960 ο όρος έχει ταυτιστεί με την εκπαίδευση των ενηλίκων και με την αναζήτηση νέων μεθόδων για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ιδιαίτερες ανάγκες και στα χαρακτηριστικά τους (Παντισίδου, 2013).

Ο όρος λοιπόν της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων, που χρησιμοποιείται στον τίτλο της παρούσας μελέτης, αναφέρεται στη διαρκή απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων εκ μέρους των ανθρώπων, που πραγματοποιείται εκτός της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, έχοντας ως στόχο τη βελτίωση των ατομικών και επαγγελματικών τους ικανοτήτων, τη διεύρυνση των γνώσεών τους και γενικότερα τη γόνιμη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους. Η εκπαίδευση, δηλαδή, προσδιορίζεται ως μια διαδικασία που δύναται να πραγματοποιηθεί σε κάθε πτυχή της ζωής του ατόμου, το οποίο υπερβαίνει ηλικιακά τα όρια της τυπικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης¹, συγκροτώντας ένα εκπαιδευτικό συνεχές που βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με την κοινωνικοοικονομική, πολιτική και πολιτισμική πραγματικότητα (Βεργίδης, 2001). Η ΔΒΕ Ενηλίκων μπορεί να λάβει χώρα είτε ως οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα (μη

---

¹ Σύμφωνα με το Νόμο 3879/2010, η τυπική εκπαίδευση παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, οδηγώντας στην απόκτηση αναγνωρισμένων πιστοποιητικών σε εθνικό επίπεδο από τις δημόσιες αρχές. Η μη τυπική εκπαίδευση παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού συστήματος, περιλαμβάνοντας την αρχική επαγγελματική κατάρτιση, τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και τη γενική εκπαίδευση ενηλίκων. Τέλος, η άτυπη εκπαίδευση περιλαμβάνει κάθε είδους δραστηριότητες αυτομόρφωσης, που λαμβάνουν χώρα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος σε όλη τη διάρκεια ζωής του ατόμου.

τυπική), είτε να πραγματοποιηθεί εκτός του οργανωμένου πλαισίου (άτυπη), συμπληρώνοντας την τυπική εκπαίδευση (Βεργίδης et al., 2013).

1.1.2. Διαφοροποίηση των όρων ικανότητες και δεξιότητες

Παράλληλα, κρίνεται σκόπιμη και η αποσαφήνιση των εννοιών «ικανότητες» και «δεξιότητες». Αρχικά, ικανότητες μπορούν να νοηθούν οι προσωπικές δυνατότητες ενός υποκειμένου, όπως για παράδειγμα τα ταλέντα και οι κλίσεις, τα οποία ενδέχεται να είναι έμφυτα στο άτομο ή δύναται να τα αποκτήσει στη διάρκεια της ζωής του. Στον εργασιακό χώρο ή στον τομέα των σπουδών, οι ικανότητες ταυτίζονται με την αποδεδειγμένη επάρκεια στη χρήση γνώσεων, δεξιοτήτων και δυνατοτήτων, εστιάζοντας στην υπευθυνότητα για την επιτέλεση μιας εργασίας (Τερζή et al., 2015). Ως εκ τούτου, η ικανότητα αποτελεί μια ευρύτερη έννοια από εκείνη της δεξιότητας, καθώς επιτρέπει στο άτομο να μεταφέρει με επιτυχία δεξιότητες και γνώσεις σε νέες συνθήκες (Elkin, 1990).

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων (European Qualification Framework – EQF), η δεξιότητα έχει να κάνει περισσότερο με την εφαρμογή στην πράξη των γνώσεων, αξιοποιώντας την τεχνογνωσία, με απώτερο σκοπό την περάτωση εργασιών και την επίλυση προβλημάτων. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), ως δεξιότητες νοούνται εκείνες οι γνώσεις και οι στάσεις που διαθέτει το άτομο οι οποίες το καθιστούν ικανό να φέρει σε πέρας τους στόχους του, είναι δηλαδή η απαραίτητη εμπειρία για την εκτέλεση ενός καθήκοντος ή μιας εργασίας (CEDEFOP, 2004). Επομένως, αποδεικνύεται ότι η ικανότητα αποτελεί μια γενικότερη έννοια, που ενδέχεται να περικλείει και να εμπεριέχει δεξιότητες.

1.1.3. Βασικές ικανότητες και προκλήσεις για τη ΔΒΕ

Στη σύγχρονη εποχή, η σημασία της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) αναφορικά με την απόκτηση και την ανανέωση ικανοτήτων και δεξιοτήτων, τόσο για άτομα που δε διαθέτουν την υποχρεωτική εκπαίδευση όσο και για το γενικό πληθυσμό, καθίσταται κομβική (Παντισίδου,

2013). Δεν είναι άλλωστε σπάνιο φαινόμενο η άμεση συσχέτιση των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτήθηκαν από εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων με την προσπάθεια εύρεσης εργασίας ή την επαγγελματική ανέλιξη του ατόμου. Σύμφωνα με τους T. Schuller et al. (2004), η ΔΒΕ μπορεί να προάγει τρία είδη ικανοτήτων: τις βασικές, τις μεταβιβάσιμες και τις μεταγνωστικές. Οι πρώτες έχουν να κάνουν με βασικές έννοιες μαθηματικών, επικοινωνίας και πληροφορικής, οι δεύτερες σχετίζονται με την επίλυση προβλημάτων και τη συνεργατικότητα, ενώ οι τρίτες αφορούν στη βελτίωση της δυνατότητας εκμάθησης ενός ατόμου. Άλλωστε, για την περαιτέρω ανάπτυξη της ΔΒΕ, υπάρχουν τρία αλληλένδετα προαπαιτούμενα: οι ευκαιρίες, τα κίνητρα και οι δυνατότητες για εκπαίδευση (Dave, 1976).

Συγχρόνως, κρίνεται απαραίτητη η αντιστοιχία των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που λαμβάνουν και αναπτύσσουν οι άνθρωποι, μέσω της ΔΒΕ και της εξάσκησης, με τα ταλέντα τους και τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας (Λιντζέρης, 2017). Ήτοι, υπάρχει ανάγκη βελτίωσης της ποιότητας και της καταλληλότητας των προγραμμάτων ΔΒΕ που εστιάζουν στην ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των ενηλίκων, ώστε να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας (Τερζή et al., 2015). Στη Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006/962/ΕΚ) για τις βασικές ικανότητες της ΔΒΕ, περιλαμβάνονται οι ακόλουθες βασικές ικανότητες που χρειάζεται κάποιος να διαθέτει: 1) Επικοινωνία στη μητρική γλώσσα, 2) Επικοινωνία σε ξένες γλώσσες, 3) Μαθηματική ικανότητα και βασικές δεξιότητες στην επιστήμη και στην τεχνολογία, 4) Ψηφιακή ικανότητα, 5) Μεταγνωστικές δεξιότητες, 6) Κοινωνικές δεξιότητες και δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη, 7) Πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα και 8) Πολιτισμική συνείδηση και έκφραση.

Στην πιο πρόσφατη Σύσταση του Συμβουλίου, τον Ιανουάριο του 2018, προτάθηκε η βελτίωση της ανάπτυξης των βασικών ικανοτήτων (γραμματισμού, αριθμητισμού και των ψηφιακών ικανοτήτων), αναγνωρίζοντας ότι οι απαιτήσεις για τις ικανότητες δεν είναι στατικές αλλά αντίθετα μεταβάλλονται σε όλη τη διάρκεια του ανθρώπινου βίου. Στην εν λόγω ανανεωμένη Σύσταση, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε επίσης στις ψηφιακές και επιχειρηματικές ικανότητες, στις ικανότητες από τους τομείς της Επιστήμης, της Τεχνολογίας, της Μηχανικής και των Μαθηματικών (ETMM), καθώς και στις γλωσσικές ικανότητες. Περαιτέρω, υπογραμμίστηκε η ολοένα αυξανόμενη σημασία των κοινωνικών ικανοτήτων και δη της ικανότητας του πολίτη

σχετικά με τη διασφάλιση της ανθεκτικότητας και της ικανότητας προσαρμογής στις αλλαγές. Στο επίκεντρο βρέθηκε, τέλος, η καλλιέργεια δεξιοτήτων για την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης καθώς και η ανάγκη τόνωσης της σημασίας και της χρησιμότητας της μη τυπικής μάθησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018).

Παράλληλα, μία ακόμη πρόκληση που αντιμετωπίζει η Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) είναι οι μεταβολές που συντελούνται καθημερινά στον τομέα της τεχνολογίας, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν καταστήσει τις ψηφιακές ικανότητες απαραίτητες για ολοένα αυξανόμενο αριθμό επαγγελματών. Παρά τις σημαντικές επιπτώσεις που προκαλούν οι τεχνολογικές και ψηφιακές αλλαγές στον οικονομικό και κοινωνικό χώρο, στη Σύσταση του Συμβουλίου (2018) επισημάνθηκε ότι το 44% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτει περιορισμένες ή μηδενικές (19%) ψηφιακές δεξιότητες. Σύμφωνα με το δείκτη DESI² 2019, η Ελλάδα ειδικότερα βρίσκεται μεταξύ των χωρών που υστερεί αναφορικά με τις δεξιότητες χρήσης του διαδικτύου και τις ψηφιακές ικανότητες (ΣΕΒ, 2019). Επομένως, οι τεχνολογικές εξελίξεις δημιουργούν νέες προκλήσεις για τη ΔΒΕ και τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων, γεννώντας την ανάγκη για διαρκή ανανέωση και επικαιροποίηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των ατόμων, ώστε να συμβαδίζουν με τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Ανάμεσα στις ικανότητες «διαβίωσης», οι οποίες περιλαμβάνουν τις δεξιότητες γραφής, ανάγνωσης, επίλυσης προβλημάτων, κριτικής σκέψης, καθώς και επικοινωνιακές και ενδοπροσωπικές δεξιότητες (Πανιτσίδου, 2013: 116), έρχονται να προστεθούν πλέον και οι δεξιότητες χρήσης νέων τεχνολογιών. Τέτοιες μπορεί να είναι η ψηφιακή επεξεργασία δεδομένων, η χρήση των εργαλείων Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), η δημιουργία ψηφιακού περιεχομένου καθώς και η ψηφιακή επικοινωνία και συνεργασία για την επίλυση προβλημάτων.

---

² Ο δείκτης DESI (Digital Economy and Society Index) αποτελείται από ένα σύνολο ποιοτικών και ποσοτικών υποδεικτών, απεικονίζοντας την ψηφιακή εξέλιξη των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συντίθεται από 5 παραμέτρους: α) Συνδεσιμότητα (Connectivity), β) Ανθρώπινο Κεφάλαιο (Human Capital), γ) Χρήση του Διαδικτύου (Use of Internet), δ) Ενσωμάτωση της Ψηφιακής Τεχνολογίας (Integration of Digital Technology), ε) Ψηφιακές Δημόσιες Υπηρεσίες (Digital Public Services) (ΣΕΒ, 2019: 3).

1.2. Η ΔΒΕ στην Ευρώπη: Σημαντικοί σταθμοί και προσεγγίσεις

Ο όρος της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) και η διαδικασία της εκπαίδευσης ενηλίκων δεν αποτελούν σύγχρονα εφευρήματα, αλλά έχουν τις ρίζες τους στο παρελθόν. Ήδη από το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα έκαναν την εμφάνισή τους κάποιες προδρομικές μορφές προγραμμάτων εκπαίδευσης για ενήλικες, ιδιαίτερα για εκείνους που δε γνώριζαν τα στοιχειώδη όπως γραφή, ανάγνωση και αριθμητική (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Κατά τον 19^ο αιώνα, οι σημαντικές δημογραφικές, τεχνολογικές και πολιτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα, οδήγησαν στην εμφάνιση οργανωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων αποκλειστικά για ενήλικες, κυρίως στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ (Πανιτσίδου, 2013). Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, ο E. Lindeman το 1926 και έπειτα ο B. Yeaxlee το 1929 καθόρισαν τους βασικούς πυλώνες αναφορικά με την εκπαίδευση των ενηλίκων, θεωρώντας την ως μια συνεχή διαδικασία που δεν περιορίζεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος (Kearns et al., 1999 · Καραλής, 2010).

1.2.1. Η ΔΒΕ ως εργαλείο άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων

Κατά τη δεκαετία του 1960, μετά του τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο όρος της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) επέστρεψε δυναμικά στο προσκήνιο, αποτελώντας πεδίο επιστημονικής μελέτης πολλών ερευνητών, ενώ ταυτόχρονα απεδείχθη καθοριστικής σημασίας η προώθηση της ΔΒΕ, από μερίδα διεθνών μη κυβερνητικών οργανισμών, ως τρόπου οικονομικής ανάπτυξης και καταπολέμησης των κοινωνικών ανισοτήτων (Πανιτσίδου, 2013 · Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Συγκεκριμένα το 1972, μέσω της Έκθεσης του Faure (Faure Report), η UNESCO υπογράμμισε ότι το δικαίωμα και η ανάγκη για εκπαίδευση αποτελούν μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθιστώντας την ως μια έννοια που δεν περιορίζεται απαραίτητα στη σχολική φοίτηση, αλλά εκτείνεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου (Faure et al., 1972 · Καραλής, 2010). Η UNESCO προώθησε σθεναρά τη ΔΒΕ κατά τη δεκαετία του 1970, αποσκοπώντας με αυτόν τον τρόπο στην καταπολέμηση του αναλφαβητισμού και της σχολικής διαρροής (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016), ενώ παράλληλα επικεντρώθηκε στην ολική αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος και στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού που το περιβάλλει (Πανιτσίδου, 2013). Για την UNESCO, η ΔΒΕ συνιστά μια διαδικασία

καταπολέμησης των κοινωνικών ανισοτήτων, βασιζόμενη στη δημιουργία ευέλικτων επαγγελματιών που θα διακρίνονται αφενός από αυξημένο ενδιαφέρον για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και αφετέρου θα διαθέτουν όλα τα απαραίτητα εφόδια για την προσαρμογή τους στις τεχνολογικές αλλαγές.

Στο ίδιο μοτίβο ενήργησε και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), ο οποίος στάθηκε στον ξεκάθαρο ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση και η μάθηση στη μετέπειτα επαγγελματική απασχόληση και ανέλιξη ενός ατόμου (Zhang et al., 2008). Για τον ΟΟΣΑ αποτελεί αδήριτη ανάγκη η παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης στη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ), η οποία θα ξεκινά ήδη από την προσχολική ηλικία. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις συνθήκες πρόσβασης στη ΔΒΕ για ηλικιωμένα άτομα και για αυτά με ειδικές ανάγκες, για ανέργους, υποαπασχολούμενους και ανειδίκευτους, μειονότητες και γεωγραφικά απομακρυσμένα άτομα. Ταυτόχρονα, απ' όπου κι αν παρέχεται η ΔΒΕ, πρέπει να αποβλέπει στην ενίσχυση των δημοκρατικών αξιών, στην τόνωση της προσπάθειας εξάλειψης του αναλφαριθμητισμού και στην ανάγκη καθιέρωσης της κοινωνικής συνοχής (Πανάρετος & Κορώνη, 1999). Ο ΟΟΣΑ προώθησε την παροχή ίσων ευκαιριών μάθησης ανάλογα με τις επιταγές της κάθε χρονικής περιόδου, ώστε να καταστεί η ΔΒΕ προσιτή σε όλους. Οι ραγδαίες αλλαγές ωστόσο - και - στον τομέα της εκπαίδευσης δημιουργούν νέα δεδομένα, με αποτέλεσμα οι «εκπαιδευτικά πλούσιες» κοινωνίες να επωφελούνται περισσότερο από τις παροχές της ΔΒΕ, παγιώνοντας τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες (OECD, 2002).

Άλλος ένας διεθνής οργανισμός που θεωρείται θεμελιωτής στην προώθηση της ιδέας της ΔΒΕ από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα είναι η Παγκόσμια Τράπεζα. Στην προσπάθειά της να προσδιορίσει τον όρο της ΔΒΕ, η Παγκόσμια Τράπεζα συνέδεσε την εκπαίδευση με τις ικανότητες, υπογραμμίζοντας ότι αποτελεί μια διαδικασία που εφοδιάζει τους εργαζόμενους με τις απαραίτητες δεξιότητες τις οποίες ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν για την απόκτηση ευέλικτων επαγγελματικών προφίλ. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, τέτοια ευέλικτα επαγγελματικά προφίλ απαρτίζονται από τις εξής ικανότητες: α) πληροφορικής και καλής χρήσης ξένων γλωσσών, β) μαθηματικής λογικής και γνώσης φυσικών επιστημών, καθώς και γ) ικανότητες αξιοποίησης καινοτόμων ψηφιακών τεχνολογιών (World Bank, 2003).

1.2.2. Η ενίσχυση της ΔΒΕ στις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970 και καθ' όλη τη διάρκεια του 1980, η εγκαθίδρυση μιας ευρύτατης φιλελευθεροποίησης της πολιτικής σκηνής και οι συνεπακόλουθες περικοπές των δημόσιων δαπανών στον τομέα της εκπαίδευσης οδήγησαν στη σταδιακή υποχώρηση των συζητήσεων αναφορικά με τα οφέλη και το ρόλο της Δια Βίου Εκπαίδευσης (Βεργίδης, 2001), η οποία ωστόσο επανήλθε στο προσκήνιο κατά τη δεκαετία του 1990, ως απόρροια των ραγδαίων ψηφιακών και τεχνολογικών εξελίξεων (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Την ίδια δεκαετία, η συζήτηση για την παιδεία και τη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) απέκτησε εξέχοντα ρόλο στις ατζέντες πολλών διεθνών οργανισμών, απασχολώντας παράλληλα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

Συγκεκριμένα, από το 1990 δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην πτυχή της εκπαίδευσης ως κεφαλαιούχο αγαθό με οικονομική αξία (Πανιτσίδου, 2013), το οποίο δύναται να συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας και, συνεπώς, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Έκτοτε, η ενίσχυση της εκπαίδευσης αποτέλεσε προτεραιότητα στην ατζέντα της ΕΕ, με την ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση να υπάγεται, μετά την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ (1992), στην αρχή της επικουρικότητας. Κάτι τέτοιο συνεπαγόταν την ενθάρρυνση της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη μέλη (όπου και αν αυτή απαιτείται), με γνώμονα την ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, σεβόμενη κάθε χώρα τις ιδιαιτερότητες της άλλης αναφορικά με το περιεχόμενο διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Παράλληλα προβλεπόταν η τόνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, εστιάζοντας στη συνεχή κατάρτιση, στον επαγγελματικό αναπροσανατολισμό και στην ενδυνάμωση της συνεργασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με επιχειρήσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, η ΔΒΕ απέκτησε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή σκηνή, στοχεύοντας στην ενίσχυση και ανανέωση των επαγγελματικών ικανοτήτων των ανθρώπων και στη συνακόλουθη καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και μείωση των ανισοτήτων³ (Πανιτσίδου, 2013).

Εν συνεχεία, ορόσημο της νέας χιλιετίας αποτελεί η Στρατηγική της Λισαβόνας, η οποία από την αρχή της χιλιετίας έθεσε τους στόχους για την επόμενη δεκαετία (2000-2010), επισφραγίζοντας το Μάρτιο του 2000 την ευρωπαϊκή πολιτική σχετικά με τις ικανότητες και τις

---

³ Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ αποφάσισαν την καθιέρωση του 1996 ως «Ευρωπαϊκού έτους της Δια Βίου Εκπαίδευσης και Κατάρτισης».

δεξιότητες (Τερζή et al., 2015). Στόχος ήταν, μεταξύ άλλων, να δοθεί μια νέα ώθηση αναφορικά με την εκπαίδευση γενικότερα και τη Δια Βίου Εκπαίδευση ειδικότερα, με γνώμονα την αρχή της επικουρικότητας. Αποσκοπούσε δηλαδή στην ενίσχυση της απασχόλησης, στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής, καθώς και στην πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων στην παιδεία για την αναπροσαρμογή των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων, μεριμνώντας για την παροχή ίσων ευκαιριών μάθησης σε διάφορες πληθυσμιακές ομάδες όπως νέοι, άνεργοι ενήλικοι και απασχολούμενοι.

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, στη δημιουργία σύγχρονων τοπικών κέντρων μάθησης και στη διασφάλιση της διαφάνειας των προσόντων⁴. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, που τέθηκε σε ισχύ από το 2009, η Ευρώπη επιδιώκει να καταστεί «η πλέον ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή». Με την ενίσχυση της ΔΒΕ να αποτελεί τα τελευταία χρόνια σταθερή επιδίωξη της ΕΕ, τέθηκε ως στόχος η συμμετοχή τουλάχιστον του 15% των ενηλίκων κατά μέσο όρο στη ΔΒΕ για το 2020, δημιουργώντας παράλληλα νέες θέσεις απασχόλησης που απαιτούν σύγχρονες δεξιότητες. Οι απαιτήσεις της νέας χιλιετίας, όπως τις επιβάλλει ο φιλελεύθερος καπιταλισμός, η κατίσχυση της παγκοσμιοποίησης, οι ασταμάτητες αλλαγές στον τεχνολογικό τομέα, η πολυπολιτισμικότητα και η αύξηση της ανεργίας με παράλληλη προσπάθεια άμβλυνσης της φτώχειας, προσδίδουν στην ΔΒΕ μια καινούργια ιδιότητα, καθώς η συνεχής εκπαίδευση διαδραματίζει όλο και πιο καθοριστικό ρόλο στην ανανέωση των προσόντων και των ικανοτήτων των υποκειμένων, ενισχύοντας ταυτόχρονα την προσωπική και επαγγελματική τους ανάπτυξη.

---

⁴ Συνεπώς, το 2008 αποφασίστηκε η ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού πλαισίου ως κοινού σημείου αναφοράς για την αναγνώριση προσόντων και ικανοτήτων, με την ονομασία «Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων για τη Δια Βίου Μάθηση» (European Qualification Framework - EQF) (Τσολακίδου, 2015).

1.3. Ο ρόλος της ΔΒΕ Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο

1.3.1. Οι αρχικές απόπειρες μέχρι τη Δικτατορία (1967)

Ο θεσμός της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) δεν άργησε να εμφανιστεί και στην Ελλάδα, όταν τον 19^ο αιώνα ένας μικρός αριθμός κοινωνικών οργανώσεων επιχείρησε να μειώσει, στο μέτρο του δυνατού, τον αναλφαβητισμό που επικρατούσε στην αγροτική και ημιαστική ελληνική κοινωνία (Βεργίδης, 1999). Στη μείωση του αναλφαβητισμού αποσκοπούσε και ο Νόμος 4397/1929, ο οποίος προέβλεπε την ίδρυση και λειτουργία των νυχτερινών σχολείων στην Ελλάδα, ως μία από τις αρχικές απόπειρες κρατικής παρέμβασης αναφορικά με την εκπαίδευση των ενηλίκων (Βεργίδης, 2005). Ωστόσο, οι αρχικές αυτές δραστηριότητες αποτελούσαν περισσότερο προέκταση του δικτύου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Καραλής, 2018)⁵ παρά προσπάθεια διεύρυνσης του πεδίου της εκπαίδευσης ενηλίκων.

Φτάνοντας στη δεκαετία του 1950, οι δράσεις για τη ΔΒΕ άρχισαν να αυξάνονται με γοργούς ρυθμούς, με το Υπουργείο Παιδείας να στρέφει και αυτό την προσοχή του στη γενικότερη προσπάθεια εξάλειψης του αναλφαβητισμού, ενώ το Υπουργείο Γεωργίας με τη σειρά του να προωθεί προγράμματα για τη διάδοση της γεωργικής εκπαίδευσης (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Είναι ξεκάθαρο, λοιπόν, ότι δόθηκε προτεραιότητα στην προσπάθεια καταπολέμησης του αναλφαβητισμού, σε συνδυασμό με την παροχή δεύτερης ευκαιρίας σε ενήλικες εργαζόμενους, καθώς λίγο αργότερα (1964) άνοιξε ο δρόμος για την ίδρυση των Κέντρων Διδασκαλίας Ενηλίκων (ΚΔΕ), αποσκοπώντας με αυτόν τον τρόπο στην τόνωση της λαϊκής επιμόρφωσης (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Παράλληλα συντελέστηκε αύξηση των χρηματοδοτήσεων και διεύρυνση του φάσματος των αντικειμένων των προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων (Καραλής, 2018).

---

⁵ Σύμφωνα με τον Θ. Καραλή (2018), οι δραστηριότητες για την εκπαίδευση των ενηλίκων λάμβαναν χώρα, μέχρι τις αρχές του 1960, σε δημοτικά σχολεία, με εκπαιδευτικό υλικό και προσωπικό που προοριζόταν για μαθητές των τάξεων του δημοτικού.

1.3.2. Η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ και η προσπάθεια εκσυγχρονισμού

Το καταστροφικό διάστημα για τη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας⁶ (1967-1974) διαδέχτηκε το 1981 η είσοδος της Ελλάδας, ως πλήρους μέλους, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση (Κόκκος, 2005 · Πανισίδου, 2013 · Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016 · Καραλής, 2018). Έκτοτε, ακολούθησε μια σημαντική ποσοτική διόγκωση της ΔΒΕ Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο, την οποία επισφράγισε η αναβάθμιση της Λαϊκής Επιμόρφωσης σε Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης⁷ το 1983 (ΓΓΛΕ - Νόμος 1320/1983), αποτελώντας έναν από τους κεντρικότερους φορείς της ΔΒΕ σε εθνικό επίπεδο.

Από τη δεκαετία του 1990, η Ελλάδα ακολούθησε ένα μοντέλο «ευρωπαϊκής πορείας» αναφορικά με τη ΔΒΕ, επικεντρωμένο στην αναβάθμιση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού (Πανισίδου, 2013), καθώς και στην επαγγελματική του κατάρτιση (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Όλο και πιο πολύ οι πολιτικές στο πεδίο της ΔΒΕ, μέσω της χρηματοδότησης κυρίως από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, εστιάστηκαν σε ένα μοντέλο επένδυσης στο ανθρώπινο δυναμικό, αποσκοπώντας στη μείωση της ανεργίας και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ – Νόμος 2009/1992), ενώ παράλληλα η ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ – Νόμος 2083/1992) το 1992 αποσκοπούσε στην παροχή ίσων ευκαιριών σχετικά με τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση των πολιτών.

Υπό το πρίσμα της εξάλειψης των ανισοτήτων ιδρύθηκαν, κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990, και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ – Νόμος 2525/1997), στοχεύοντας στην παροχή των απαραίτητων δεξιοτήτων σε ενήλικες που δεν είχαν καταφέρει να τελειώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση ώστε να ενταχθούν ομαλά στον επαγγελματικό βίο. Με αποστολή να υπηρετήσουν τους ίδιους σκοπούς ιδρύθηκαν το 2003 και τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ), των οποίων η λειτουργία αναστάλη ωστόσο τον Μάιο του 2011. Από το 2000 και έπειτα, είναι

---

⁶ Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, το δίκτυο της λαϊκής επιμόρφωσης χρησιμοποιήθηκε ως στρατηγικός μηχανισμός προπαγάνδας από τους ηγέτες του καθεστώτος (Καραλής, 2018).

⁷ Το 2001, η ΓΓΛΕ μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΓΓΕΕ) και το 2008 σε Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (ΓΓΔΒΜ).

εμφανής η συνολικότερη προσπάθεια εκσυγχρονισμού του πεδίου της ΔΒΕ στην Ελλάδα⁸, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση ποιοτικότερων μέσων για την εκπαίδευση των ενηλίκων (Καραλής, 2010), δεσμευόμενη παράλληλα για την υλοποίηση της ατζέντας της Λισαβόνας.

Ταυτόχρονα, η ψήφιση το 2010 του Νόμου 3879 «Ανάπτυξη της Διά Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις» διαμόρφωσε ένα πεδίο για τη ΔΒΕ στη χώρα πιο κοντά στα ευρωπαϊκά πρότυπα (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016). Ένα χρόνο αργότερα (2011), συντελέστηκε η συγχώνευση τριών φορέων⁹ για την ίδρυση του Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ), ο οποίος αποτελούσε ακόμη ένα εγχείρημα στην προσπάθεια της Ελλάδας να συμβαδίσει με το γενικότερο εκσυγχρονιστικό μεταρρυθμιστικό πλαίσιο της ΕΕ.

1.3.3. Η ΔΒΕ Ενηλίκων στις αρχές της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης

Η οικονομική κρίση και οι περιοριστικές πολιτικές που έπληξαν την Ελλάδα από το 2008 και έπειτα, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και οι σύγχρονες τεχνολογικές απαιτήσεις, προσδίδουν στη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ) έναν πιο δυναμικό ρόλο, με τη συμμετοχή των πολιτών στο εν λόγω πεδίο να γίνεται ολοένα και πιο ενεργή. Ταυτόχρονα, μεγάλο ενδιαφέρον για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και την ενίσχυση των ικανοτήτων παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και από την πλευρά φορέων, επιστημονικών ενώσεων, ερευνητών, κοινωνικών εταίρων και γενικότερα από το περιβάλλον της εκπαιδευτικής και επιστημονικής κοινότητας (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016).

Μολαταύτα, η στροφή προς ένα μοντέλο ιδιωτικοποίησης σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση και τις συγχωνεύσεις επιτελικών δημόσιων φορέων με σημαντική συνεισφορά στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων (Καραλής, 2018), έχουν δημιουργήσει ένα αντιφατικό πλαίσιο σχετικά με την ανάπτυξη της ΔΒΕ στον ελληνικό χώρο. Συνεπώς, εν αντιθέσει με το αυξημένο ενδιαφέρον

---

⁸ Την όλη προσπάθεια υποδήλωνε και η μετονομασία του τότε Υπουργείου Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) σε Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης & Θρησκευμάτων (ΥΠΔΒΜΘ) το 2010, παρά το γεγονός ότι κάτι τέτοιο διήρκεσε μόλις δύο χρόνια.

⁹ Οι τρεις φορείς που συγχωνεύθηκαν ήταν ο Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων (ΕΟΠΠ), το Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Δομών Διά Βίου Μάθησης (ΕΚΕΠΠΣ) και το Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΚΕΠ).

που παρατηρείται, συγκεκριμένες πρωτοβουλίες στον ελληνικό χώρο όπως τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας και τα Κέντρα Δια Βίου Μάθησης τείνουν να υποβαθμίζονται σταδιακά (Φωτόπουλος & Ζάγκος, 2016), υπονομεύοντας, σε συνδυασμό με την ελλιπή κρατική χρηματοδότηση, τις όποιες προσπάθειες καταβάλλονται για τη διεύρυνση του πεδίου της ΔΒΕ στην Ελλάδα.

1.4. ΔΒΕ Ενηλίκων και ελληνική πραγματικότητα: Προηγούμενες έρευνες

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα γίνει αναφορά σε προηγούμενες έρευνες οι οποίες διενεργήθηκαν για να ερμηνεύσουν το ρόλο που διαδραματίζει η Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων (ΔΒΕ) στην Ελλάδα, καλύπτοντας ένα ευρύ χρονικό πλαίσιο από την αρχή του 21^{ου} αιώνα έως τα τέλη του 2018. Οι κάτωθι έρευνες χρησιμοποιούνται προς επίρρωση των όσων στοχεύει να αποδείξει η εν λόγω έρευνα, ότι δηλαδή α) παρά την αύξηση των ποσοστών συμμετοχής στη ΔΒΕ τα τελευταία χρόνια, απαιτείται περαιτέρω ενίσχυση και εκσυγχρονισμός των προγραμμάτων και των υποδομών στον ελληνικό χώρο, β) ότι οι ανισότητες αναφορικά με τη συμμετοχή ενηλίκων σε προγράμματα ΔΒΕ συνεχίζουν να υφίστανται, γ) καθώς και ότι υπάρχει αρκετά μεγάλο χάσμα δεξιοτήτων ανάμεσα στις επιχειρήσεις και το ανθρώπινο δυναμικό, με τις κοινωνικές ικανότητες αφενός να παραμένουν επίκαιρες, και τις ψηφιακές αφετέρου να καθίστανται πιο σημαντικές από ποτέ. Αναλυτικά:

1.4.1. Τα χαμηλά ποσοστά στην Ευρώπη (2000-2006)

Σε έρευνα του CEDEFOP, που πραγματοποιήθηκε από τη EUROSTAT, επιχειρήθηκε η ανάλυση του ποσοστού συμμετοχής από τις 15 τότε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων, για το έτος 2003, με στοιχεία που αντλήθηκαν από το τελευταίο έτος πριν τη διεξαγωγή της έρευνας. Η συγκεκριμένη έρευνα εστίασε την προσοχή της σε φοιτητές άνω των 25 ετών, με το ποσοστό συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ελλάδα να ανέρχεται σε 13,7%, τη στιγμή που ο ευρωπαϊκός μέσος όρος ήταν 27,9%. Η Ελλάδα κατέλαβε στην εν λόγω έρευνα την προτελευταία θέση ανάμεσα στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, προσπερνώντας μόνο την Πορτογαλία, που αναδείχτηκε ουραγός με ποσοστό 10,3% (Καραλής, 2018). Στην ίδια έρευνα, η πλειονότητα των Ελλήνων απάντησε ότι προτιμά την άτυπη μάθηση και τη μάθηση σε δομημένες μαθησιακές διαδικασίες (ιδιαίτερα όταν πιστοποιείται), αναγνωρίζοντας ότι η ΔΒΕ καλύπτει ένα ευρύ φάσμα στόχων (Βεργίδης, 2005).

Στην εργασία του Δ. Καραντινού (2010), με τίτλο «Συμμετοχή στη Διά Βίου Μάθηση: Τάσεις και Προοπτικές», αντλήθηκαν δεδομένα από εκθέσεις κυρίως διεθνών αλλά και εθνικών οργανισμών. Η σχετική έρευνα περιελάμβανε στοιχεία για το χρονικό διάστημα από το 2000 έως

το 2006, κατά το οποίο η Ελλάδα παρουσίαζε ποσοστά συμμετοχής στη ΔΒΕ που κυμαίνονταν από 1,0% έως 2,3%. Αναλογικά με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, τα συγκεκριμένα ποσοστά ήταν από τα χαμηλότερα, καθώς ο μέσος όσος των 27 χωρών της ΕΕ κυμαινόταν από 7,1% έως 9,7%, με την Ελλάδα να προσπερνάει μόνο τις νεοσύστατες Βουλγαρία και Ρουμανία.

1.4.2. Αύξηση ενδιαφέροντος, ανισοτήτων και ανάγκη ενίσχυσης μετά την κρίση

Η έρευνα του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, με τίτλο «Έρευνα κοινής γνώμης επί ζητημάτων διά βίου μάθησης», διενεργήθηκε για το έτος 2010, επικεντρώνοντας την προσοχή της σε πληθυσμό άνω των 18 ετών¹⁰. Σύμφωνα με τα πορίσματα της εν λόγω έρευνας, το 26% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι είχε λάβει μέρος σε κάποιο πρόγραμμα μη τυπικής δια βίου μάθησης, ενώ το 86% υποστήριξε ότι συμμετείχε σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα άτυπης δια βίου μάθησης. Το 24% των ερωτώμενων απάντησε ότι δε γνώριζε κάτι για τη ΔΒΕ ή δε μπορούσε να την ταυτίσει αυθόρμητα με κάποια έννοια, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων επικαλέστηκε προσωπικούς λόγους ως τους σημαντικότερους για τη συμμετοχή σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ (σεμινάριο, συνέδριο, ιδιαίτερο μάθημα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος). Τέλος, η συντριπτική πλειονότητα (93%) υπογράμμισε την ανάγκη ενίσχυσης της ΔΒΕ στην Ελλάδα.

Κατά την περίοδο 2010-2011 διεξήχθη πανελλαδική έρευνα (Panitsides, 2013), λαμβάνοντας υπόψη ένα δείγμα 1.200 ατόμων που είχαν προηγουμένως παρακολουθήσει εκπαιδευτικά προγράμματα σε Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ). Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονταν τη γνώση που έλαβαν από τα εν λόγω προγράμματα ως ένα εργαλείο βελτίωσης των καθημερινών και επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων, το οποίο τους προσέφερε συγχρόνως ηθική ικανοποίηση και ένα αίσθημα αυτοεκπλήρωσης. Περαιτέρω, τα πορίσματα έδειξαν ότι περισσότερα οφέλη από προγράμματα ΔΒΕ έλαβαν συγκεκριμένες μειονότητες, όπως άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο,

---

¹⁰ Η συγκεκριμένη έρευνα διεξήχθη κατά το διάστημα από τις 23 Δεκεμβρίου 2010 έως τις 18 Ιανουαρίου 2011, σε δείγμα 3.050 ατόμων του γενικού πληθυσμού (Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων & Public Issue, 2011).

πολίτες τρίτης ηλικίας, καθώς και άνθρωποι που βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική κατάσταση ή ανήκουν σε κοινωνικά ευαίσθητες ομάδες (Panitsides, 2013).

Η έρευνα του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ ΓΣΕΕ), σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ), εστιάστηκε στην άντληση αποτελεσμάτων για τη συμμετοχή ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης σε τρεις χρονικές φάσεις, ήτοι το 2011, το 2013 και το 2015-2016. Στα συνολικά αποτελέσματα για τη διαχρονική εξέλιξη της συμμετοχής ενηλίκων στη ΔΒΕ, παρουσιάστηκε μια ανοδική τάση συμμετοχής μεταξύ των ετών 2011 (26,5%) και 2013 (31,4%), η οποία έφτασε στο αποκορύφωμά της το 2015 (34,6%). Ωστόσο, αυτή η αύξηση της τάξεως του 8,1% δε διήρκησε πολύ, καθώς το έτος 2016 σημειώθηκε ραγδαία μείωση του ποσοστού συμμετοχής, φτάνοντας στο 28,8%.

Αναφορικά με τα κίνητρα συμμετοχής των ερωτώμενων σε σχετικά προγράμματα, η απάντηση «επειδή μου αρέσει να μαθαίνω καινούργια πράγματα» κατείχε σταθερά την πρώτη θέση. Στη δεύτερη θέση σχετικά με τα κίνητρα των συμμετεχόντων αναδείχθηκε η απάντηση «για να είμαι περισσότερο αποδοτικός στην εργασία μου», ενώ η πεποίθηση ότι «η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη τη διάρκεια της ζωής μας» αποτελούσε τον τρίτο λόγο συμμετοχής σε προγράμματα ΔΒΕ. Παράλληλα, ο κυριότερος λόγος που, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες της εν λόγω έρευνας, απωθούσε τους πολίτες από το να λάβουν μέρος σε συναφή προγράμματα αποτελούσε το κόστος συμμετοχής, με τη μεγαλύτερη αύξηση ποσοστού να παρατηρείται ωστόσο στη μη ικανοποιητική ποιότητα και οργάνωση σχετικών προγραμμάτων¹¹. Η συγκεκριμένη έρευνα¹² κατέληξε, μεταξύ άλλων, στο συμπέρασμα ότι η ΔΒΕ ενισχύει τις υφιστάμενες ανισότητες ως προς τις παραμέτρους του διαθέσιμου εισοδήματος, του εκπαιδευτικού επιπέδου και της θέσης στην αγορά εργασίας (Καραλής, 2018: 69-70).

---

¹¹ Από το 3,3% του 2011, έφτασε στο 11,1% το 2016.

¹² Η μέθοδος συλλογής στοιχείων για την έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσω τηλεφωνικών συνεντεύξεων βάσει ερωτηματολογίου, από ένα δείγμα πληθυσμού 1200 ατόμων (2011), 1210 ατόμων (2013) και 800 ατόμων (2015 και 2016). Ως περιοχές διεξαγωγής της έρευνας καθορίστηκαν τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, ήτοι το Λεκανοπέδιο Αττικής, η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα, το Ηράκλειο και η Λάρισα (Καραλής, 2018: 33).

1.4.3. Έλλειψη ικανοτήτων και ανάγκη σύνδεσης της ΔΒΕ με την αγορά εργασίας

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ) το δεύτερο εξάμηνο του 2018, παρατηρήθηκε, εκ μέρους των επιχειρήσεων¹³, σημαντική έλλειψη δεξιοτήτων στο ανθρώπινο δυναμικό. Συγκεκριμένα, το 35,6% των επιχειρήσεων του παραγωγικού τομέα της οικονομίας υποστήριξε ότι αντιμετώπιζε δυσκολίες στην κάλυψη κενών θέσεων εργασίας, με τις περισσότερες ελλείψεις να αφορούν τόσο σε τεχνικές, όσο και σε ορισμένες οριζόντιες δεξιότητες. Ακόμη η εν λόγω έρευνα έδειξε ότι, εκτός από τις δυσκολίες στην κάλυψη των κενών θέσεων εργασίας, οι επιχειρήσεις συναντούν συχνά ελλείψεις δεξιοτήτων και στο προσωπικό που ήδη απασχολούν. Συνολικά το 46% των επιχειρήσεων απάντησε ότι αντιμετώπιζε ελλείψεις σε δεξιότητες του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού.

Συγχρόνως, ένα εύλογο ερώτημα που απασχόλησε την εν λόγω έρευνα ήταν ο εντοπισμός των δεξιοτήτων στις οποίες παρατηρούνται οι μεγαλύτερες ελλείψεις, και οι οποίες, συνεπώς, αποκτούν περισσότερη ζήτηση. Προηγουμένως έγινε αναφορά στις τεχνικές και οριζόντιες δεξιότητες, δύο έννοιες που χρήζουν αποσαφήνισης. Από τη μία μεριά, οι τεχνικές επαγγελματικές ικανότητες και δεξιότητες (hard) έχουν να κάνουν με την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης εργασίας, αφορούν δηλαδή στη διαδικασία άσκησης ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος. Ως οριζόντιες/κοινωνικές ικανότητες και δεξιότητες (soft)¹⁴ από την άλλη, νοούνται εκείνες που συμβάλλουν στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση του ατόμου με το εξωτερικό περιβάλλον, καθώς και στη διεκπεραίωση δραστηριοτήτων που έχουν να κάνουν με τη ζωή, τη δραστηριότητα και τις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους (Τσολακίδου, 2015).

Επιστρέφοντας στην προσπάθεια της έρευνας να ιεραρχήσει τις ικανότητες που παρουσίαζαν περισσότερο έλλειψη, τα συνολικά πορίσματα έδειξαν ότι οι σημαντικότερες ελλείψεις βρισκόνταν στο πεδίο των τεχνικών δεξιοτήτων. Αναφορικά με τις οριζόντιες δεξιότητες, οι

---

¹³ Η έρευνα διεξήχθη από τον Ιούλιο έως τον Οκτώβριο του 2018. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 831 συνεντεύξεις. Οι επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος στη συγκεκριμένη έρευνα δραστηριοποιούνται σε έξι κλάδους της ελληνικής οικονομίας: α) την αγροδιατροφή, β) τη βιοοικονομία, την υγεία και το φάρμακο, γ) τις τεχνολογίες της πληροφορικής και επικοινωνιών, δ) τα δομικά υλικά και το μέταλλο, ε) την ενέργεια και στ) τα Logistics και τις μεταφορές (ΣΕΒ, 2019: 3).

¹⁴ Ενδεικτικά, στις οριζόντιες δεξιότητες συγκαταλέγονται: οι επικοινωνιακές δεξιότητες, η ικανότητα διαπραγμάτευσης και αναζήτησης λύσεων, η επίλυση προβλημάτων, η συνεργασία και η ομαδικότητα, η ηγεσία, η ικανότητα ευελιξίας, καινοτομίας, προγραμματισμού και υλοποίησης τεθέντων στόχων κ.ά. (Τσολακίδου, 2015).

περισσότερες ελλείψεις στα επαγγέλματα υψηλών προσόντων¹⁵ αφορούσαν στην «οργάνωση και διοίκηση έργου», στην «ανάληψη πρωτοβουλιών» και στη «διαχείριση της τεχνολογίας και της καινοτομίας». Στα επαγγέλματα μεσαίων και χαμηλών προσόντων, εκτός από τις τεχνικές δεξιότητες, ελλείψεις παρουσίασαν και συγκεκριμένες οριζόντιες όπως η «επίλυση προβλημάτων», η «εργασία σε ομάδα», η «γνώση ξένων γλωσσών», η «βασική χρήση εφαρμογών πληροφορικής» και η «ικανότητα μάθησης». Τέλος, συμπεράθηκε ότι η εισαγωγή νέων τεχνολογιών αποτελούσε τον κυριότερο λόγο ζήτησης νέων γνώσεων και δεξιοτήτων (30,3%), με το ΣΕΒ (2019) να εκτιμά ότι, λόγω του ανταγωνισμού και της τεχνολογικής έκρηξης, το χάσμα μεταξύ της ζήτησης και της προσφοράς δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά θα διευρυνθεί περισσότερο στο μέλλον. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι ο ρόλος των προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης και κατάρτισης καθίσταται ιδιαίτερα κρίσιμος, καθώς η απόκτηση νέων γνώσεων και η ανανέωση των υπαρχόντων ικανοτήτων λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από επιχειρήσεις κάθε τομέα και κλάδου.

Από τις έρευνες που προηγήθηκαν, είναι εμφανές ότι στις αρχές της νέας χιλιετίας η Ελλάδα προσπαθούσε ακόμα να προσαρμοστεί στις αλλαγές που συντελούνταν στο πεδίο της ΔΒΕ Ενηλίκων, καταλαμβάνοντας χαμηλά ποσοστά στην ευρωπαϊκή σκηνή. Από την αρχή της οικονομικής κρίσης αντίθετα (2008), παρατηρείται μια ολοένα μαζικότερη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιμόρφωσης, τα οποία αξιοποιούνται από τους συμμετέχοντες τόσο για την προσωπική τους ικανοποίηση όσο και για την ενίσχυση των επαγγελματικών τους ικανοτήτων. Ωστόσο οι ανισότητες συνεχίζουν να υφίστανται και να ενισχύονται, καθώς η πρόσβαση σε προγράμματα ΔΒΕ για πολίτες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και οικονομικές δυσκολίες καθίσταται δυσμενέστερη, με αποτέλεσμα να σπανίζουν και να ξεχωρίζουν τέτοιες περιπτώσεις που συμμετέχουν και ολοκληρώνουν επιτυχώς σχετικά προγράμματα. Εν κατακλείδι, ο εκσυγχρονισμός των προγραμμάτων ΔΒΕ και η ανάγκη ανανέωσης των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές και κοινωνικές ανάγκες της σύγχρονης εποχής, εκφράστηκαν τόσο από συμμετέχοντες σε προγράμματα κατάρτισης όσο και από ένα πλήθος επιχειρήσεων.

---

¹⁵ Η ταξινόμηση έγινε ως εξής: α) στα επαγγέλματα υψηλών προσόντων περιλαμβάνονται τα ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη, οι επαγγελματίες και οι τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, β) στα επαγγέλματα μεσαίων προσόντων περιλαμβάνονται οι υπάλληλοι γραφείου, οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές και οι ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα και γ) στα επαγγέλματα χαμηλών προσόντων περιλαμβάνονται οι χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι) και οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες (ΣΕΒ, 2019: 8).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Αντικείμενο της έρευνας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, αντικείμενο της συγκεκριμένης έρευνας είναι η διερεύνηση του βαθμού συμμετοχής των ενηλίκων σε προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα, σεμινάρια, συνέδρια, ιδιαίτερα μαθήματα), τα οποία λαμβάνουν χώρα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Παράλληλα, επιδιώκεται ο καθορισμός των κυριότερων ικανοτήτων που απαιτούνται για τη διαρκή ανέλιξη και προσαρμογή του ανθρώπινου δυναμικού στις ανάγκες της συνεχώς μεταβαλλόμενης πραγματικότητας.

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας ανέδειξε ότι η συμμετοχή των ενηλίκων σε προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) στον ελληνικό χώρο έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση (2008). Ωστόσο, παρά τις αξιοσημείωτες προσπάθειες που έχουν συντελεστεί από μεγάλο αριθμό ιδιωτικών και δημόσιων φορέων, πολιτικών παραγόντων και γενικότερα από ολόκληρη την εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα, απαιτείται περαιτέρω βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών και των υλικοτεχνικών υποδομών των κέντρων ΔΒΕ, προκειμένου η Ελλάδα να υποστηρίξει αποτελεσματικότερα μια τέτοια αύξηση. Συγχρόνως, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλονται, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, για την καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων σχετικά με τη συμμετοχή του πληθυσμού σε προγράμματα ΔΒΕ, οι αποκλεισμοί που υφίστανται ορισμένες ευάλωτες ομάδες (όπως άνεργοι, ηλικιωμένοι, αναλφάβητοι, άτομα με χαμηλό εισόδημα, ΑμεΑ) δείχνουν να μην αίρονται. Αναφορικά με τις ικανότητες που αποκτώνται από σχετικά προγράμματα, αναδείχθηκε ότι ο συνδυασμός κοινωνικών και ψηφιακών ικανοτήτων αποτελεί ένα άρρηκτα αλληλοεξαρτώμενο προαπαιτούμενο για την αύξηση της απόδοσης των ατόμων σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο, απαρτίζοντας ένα δυναμικό σύνολο, ικανό να ανταποκριθεί στις αλλαγές που συντελούνται στο σύγχρονο περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, από την πλευρά ορισμένων επιχειρήσεων παρατηρείται χάσμα ανάμεσα στις δεξιότητες που οφείλει

να διαθέτει το ανθρώπινο δυναμικό και σε εκείνες που παρέχονται από τα προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων.

2.2. Ερευνητική μέθοδος

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, η ερευνητική μέθοδος που υιοθετήθηκε ήταν η ποσοτική έρευνα με τη συμπλήρωση ατομικών ερωτηματολογίων, τα οποία στάλθηκαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (με προσωπικό μήνυμα) και αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο (συγκεκριμένα, σε προσωπικό λογαριασμό στο Facebook και σε ιστοσελίδα εκπαιδευτικού περιεχομένου). Προτιμήθηκε η ποσοτική προσέγγιση αναφορικά με τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων, διότι με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερα η γενίκευση των αποτελεσμάτων από το δείγμα στο γενικό πληθυσμό, ενώ συγχρόνως η αυτόματη αποθήκευση των απαντήσεων σε μία βάση δεδομένων (Google Forms) διευκολύνει την επεξεργασία τους.

2.2.1. Το ερευνητικό εργαλείο

Προκειμένου να διερευνηθούν όσα παρουσιάστηκαν στη βιβλιογραφική επισκόπηση, η συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποίησε το ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης ως τρόπο συλλογής στοιχείων και δεδομένων. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το ερωτηματολόγιο στάλθηκε ηλεκτρονικά στους συμμετέχοντες και αναρτήθηκε στο διαδίκτυο τη Δευτέρα 13 Απριλίου 2020, ενώ το διάστημα συλλογής των δεδομένων διήρκεσε για μία εβδομάδα, ήτοι μέχρι τη Δευτέρα 20 Απριλίου 2020. Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε συνολικά 21 ερωτήσεις, οι οποίες είχαν τη μορφή είτε κλειστών ερωτήσεων πολλαπλών επιλογών, στις οποίες οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να διαλέξουν ανάμεσα σε μία ή περισσότερες εναλλακτικές απαντήσεις, είτε ερωτήσεων ιεράρχησης, στις οποίες οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να κλιμακώσουν μια σειρά συγκεκριμένων στοιχείων βάσει ενός ορισμένου κριτηρίου.

Στην αρχή του ερωτηματολογίου δόθηκαν ορισμένες πληροφορίες σχετικά με τους σκοπούς και το αντικείμενο της συγκεκριμένης έρευνας, διευκρινίζοντας το συνολικό αριθμό των ερωτήσεων και τον τρόπο προσέγγισής τους. Παράλληλα, οι οδηγίες ξεκαθάρισαν ότι επρόκειτο για εθελοντική και ανώνυμη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, τα ευρήματα του οποίου θα χρησιμοποιούνταν μόνο για την εξαγωγή στατιστικών συμπερασμάτων. Οι ερωτήσεις και οι

οδηγίες συμπλήρωσης ήταν αρκετά σαφείς, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, στις οποίες κρίθηκε απαραίτητο, παρασχέθηκαν περαιτέρω αποσαφηνίσεις. Το ερωτηματολόγιο δεν απαιτούσε εξειδικευμένες γνώσεις και η συμπλήρωσή του κατέστη προσιτή τόσο σε άτομα που είχαν λάβει μέρος σε προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων στο παρελθόν, όσο και σε εκείνα που δεν είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν.

2.2.2. Θεματικοί άξονες του ερωτηματολογίου

Με γνώμονα τα τρία ερευνητικά ερωτήματα της συγκεκριμένης έρευνας δημιουργήθηκαν οι βασικοί θεματικοί άξονες του ερωτηματολογίου. Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο περιείχε τρεις ενότητες ως εξής: Στην πρώτη ενότητα με τίτλο «Συμμετοχή στη Δια Βίου Εκπαίδευση Ενηλίκων (ΔΒΕ)» (ερωτήσεις 1 έως 9), αντλήθηκαν πληροφορίες αναφορικά με τη συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα ΔΒΕ τα τελευταία χρόνια, διερευνώντας τους κύριους λόγους που αφενός θα ωθούσαν και αφετέρου θα αποθάρρυναν τους ανθρώπους από το να λάβουν μέρος σε σχετικά προγράμματα (σεμινάρια, συνέδρια, ιδιαίτερα μαθήματα) εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Στη δεύτερη ενότητα με τίτλο «Απόψεις για την ενίσχυση των προγραμμάτων ΔΒΕ μετά την οικονομική κρίση (2008)» (ερωτήσεις 10 έως 13), έγινε προσπάθεια διερεύνησης της στάσης των ερωτώμενων ως προς την πρόοδο που έχει συντελεστεί στο πεδίο της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) τα τελευταία χρόνια, αξιολογώντας ορισμένους παράγοντες που χρήζουν περισσότερο και λιγότερο ενίσχυσης αναφορικά με τα προγράμματα ΔΒΕ στον ελληνικό χώρο. Στην τρίτη ενότητα με τίτλο «Σύνδεση της ΔΒΕ με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας» (ερωτήσεις 14 έως 21), εξετάστηκε ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι υπάρχει χάσμα ανάμεσα στις δεξιότητες που επιζητούν πολλές επιχειρήσεις και στις αντίστοιχες που αποκτώνται από προγράμματα ΔΒΕ, ιεραρχώντας μια σειρά από ικανότητες με γνώμονα τη χρησιμότητά τους για τη σύγχρονη εποχή. Σημειώνεται ότι στις 21 ερωτήσεις συμπεριλήφθηκαν, κυρίως στην αρχή και στο τέλος του ερωτηματολογίου, και δημογραφικές ερωτήσεις.

2.2.3. Το δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 66 ενήλικες, άνδρες και γυναίκες, που προέρχονταν κατά συντριπτική πλειοψηφία από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας και κυρίως από το Λεκανοπέδιο της Αττικής. Η έρευνα κάλυψε ένα εύρος ηλικιακών ομάδων από 18 έως 64 ετών, η πλειονότητα του οποίου είχε συμμετάσχει, έστω και μία φορά, σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ. Αναφορικά με την επαγγελματική απασχόληση του πληθυσμού, το μεγαλύτερο τμήμα του δείγματος απαρτίστηκε από φοιτητές και φοιτήτριες, ενώ τα αμέσως σημαντικότερα ποσοστά σημειώθηκαν στο πεδίο των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα. Το δείγμα της έρευνας προήλθε από ένα συνδυασμό μη τυχαίας και τυχαίας δειγματοληψίας, καθώς αναμφίβολα προσφέρθηκαν περισσότερες πιθανότητες επιλογής σε συγκεκριμένα μέλη. Παράλληλα προέκυψε έπειτα από δειγματοληψία διαθεσιμότητας, στηρίχθηκε δηλαδή σε εκείνα τα άτομα που δήλωσαν διαθέσιμα να συμμετέχουν εθελοντικά στην εν λόγω έρευνα.

2.3. Περιορισμοί και εμπόδια της έρευνας

Όπως συμβαίνει στις περισσότερες ποσοτικού τύπου προσεγγίσεις, έτσι και η εν λόγω έρευνα συνάντησε δυσκολίες σχετικά με την επιλογή του δείγματος, ενώ η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των απαντήσεων που έδωσαν οι ερωτώμενοι δε θα μπορούσαν να παραλειφθούν από τους περιορισμούς της συγκεκριμένης έρευνας. Η έρευνα διεξήχθη με πολύ περιορισμένα μέσα και, ως εκ τούτου, κατέστη πολύ δύσκολο να διαμορφωθεί ένα άρτια ολοκληρωμένο δείγμα. Για παράδειγμα, υπήρξε αναμφίβολα αλλοίωση της αντιπροσωπευτικότητας των ατόμων με ηλικία άνω των 65 ετών και όσων κατοικούν σε αγροτικές περιοχές, καθώς οι συγκεκριμένες περιπτώσεις παρουσίασαν μηδενική συμβολή στο δείγμα της έρευνας. Αντίθετα, περισσότερη συμβολή είχαν φοιτήτριες και φοιτητές των ηλικιών 18 έως 24 ετών. Από την άλλη μεριά, ιδιαίτερα στις ερωτήσεις σχετικά με το χάσμα δεξιοτήτων ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους, ιδανικά θα είχε περισσότερο ενδιαφέρον η άντληση στοιχείων από ένα μεγαλύτερο δείγμα ιδιοκτητών επιχειρήσεων, ωστόσο η συμμετοχή τους ήταν αρκετά περιορισμένη (6,1%).

Συγχρόνως, παρά τον ικανοποιητικό αριθμό συμμετεχόντων σε γενικές γραμμές, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το πρόβλημα της έλλειψης απόκρισης εκ μέρους του πληθυσμού, καθώς ορισμένα μέλη αρνήθηκαν να συνεργαστούν, ενώ άλλα αγνόησαν τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Ιδιαίτερα συναφής ήταν και η έλλειψη απόκρισης σε στοιχείο, όταν δηλαδή οι ερωτώμενοι αποφασίζουν, εσκεμμένα ή μη, να μη δώσουν απάντηση σε ορισμένα στοιχεία του ερωτηματολογίου (Bryman, 2017: 216), όπως συνέβη στη συγκεκριμένη έρευνα σε ερώτηση αναφορικά με το εισόδημα των ερωτώμενων. Ακόμη, η αποστολή του ερωτηματολογίου ως επισυναπτόμενου αρχείου μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και η ανάρτησή του στο διαδίκτυο, σίγουρα προϋπέθετε την εξοικείωση των ατόμων με το βασικό χειρισμό των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των κινητών τηλεφώνων. Συνεπώς, οι άνθρωποι που δε διέθεταν τέτοιες γνώσεις και μέσα αποκλείονταν αμέσως από το να έλθουν σε επαφή με το ερωτηματολόγιο. Τέλος, τη συμμετοχή στο εν λόγω ερωτηματολόγιο δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη το γεγονός ότι η δημοσίευσή του έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της πανδημίας του ιού COVID-19 και κατά την περίοδο της Μεγάλης Εβδομάδας του Πάσχα.

2.4. Μέθοδος επεξεργασίας και ανάλυσης των αποτελεσμάτων

Με σκοπό την καλύτερη απεικόνιση των ποσοτικών δεδομένων της εν λόγω έρευνας, μερικά από τα αποτελέσματα που ακολουθούν παρουσιάζονται σε μορφή πινάκων και διαγραμμάτων. Τόσο οι πίνακες όσο και τα διαγράμματα που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη εργασία δημιουργήθηκαν μέσω της πλατφόρμας Google Sheets. Κατά το στάδιο της ερμηνείας πραγματοποιήθηκε η εξέταση κάθε ερωτηματολογίου μεμονωμένα, προκειμένου να επιτευχθεί όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα η κατανόηση κάθε απάντησης με γνώμονα τα ιδιαίτερα κατά περίπτωση χαρακτηριστικά, διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο τη γενίκευση των ευρημάτων.

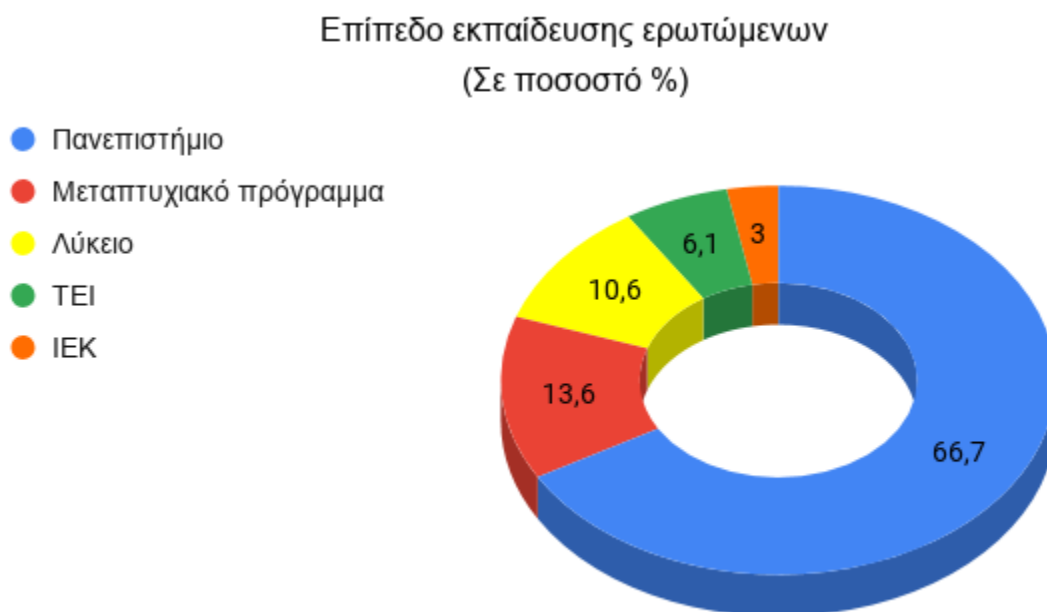
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας, όπως συλλέχθηκαν από το σύνολο των ερωτηματολογίων ατομικής συμπλήρωσης. Επισημαίνεται ότι, για λόγους εσωτερικής συνοχής, αρχικά θα γίνει απλώς η παράθεση των ευρημάτων, των οποίων η περαιτέρω ερμηνεία και ανάλυση θα πραγματοποιηθεί στην επόμενη ενότητα.

3.1. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Ξεκινώντας την παρουσίαση των αποτελεσμάτων, κρίθηκε σκόπιμο να γίνει αναφορά στα δημογραφικά στοιχεία της έρευνας. Όπως επισημάνθηκε ήδη στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, οι συμμετέχοντες στο δείγμα προήλθαν κυρίως από τα αστικά κέντρα της χώρας (92,4%), ενώ μόλις 5 από τους συνολικά 66 ερωτώμενους δήλωσαν τα ημιαστικά κέντρα ως τόπο κατοικίας. Το 59,1% των ερωτώμενων είναι γυναίκες και το 39,4% είναι άνδρες, ενώ ένα άτομο επέλεξε να μη δηλώσει φύλο. Η πλειοψηφία των ερωτώμενων (51,5%) αφορούσε σε νέους 18 έως 24 ετών, με τις ηλικίες 25 έως 44 ετών (25,8%) και 45 έως 64 ετών (22,7%) να έπονται. Υπενθυμίζεται ότι η συμβολή στην έρευνα ατόμων άνω των 64 ετών και κατοίκων αγροτικών περιοχών ήταν μηδενική.

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης (Διάγραμμα 1), το μεγαλύτερο μέρος των ερωτώμενων απαρτίστηκε από απόφοιτους Πανεπιστημίου (66,7%) και Λυκείου (10,6%), καθώς και από κατόχους Μεταπτυχιακού διπλώματος (13,6%).

Διάγραμμα 1: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων.

Από το Διάγραμμα 2 προκύπτει ότι, σχετικά με την απασχόληση, ακριβώς το μισό μέρος του δείγματος αποτέλεσαν φοιτητές (τόσο προπτυχιακοί όσο και μεταπτυχιακοί), ακολουθώντας οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάστηκε στις απαντήσεις «Άλλο», καθώς οι δύο συμμετέχουσες που δεν ανήκαν σε κάποια από τις υπάρχουσες κατηγορίες υποστήριξαν αντίστοιχα ότι «αναζητώ εργασία, ωστόσο δε λαμβάνω ταμείο ανεργίας» και «είμαι φοιτήτρια και δουλεύω με μερική απασχόληση τέσσερις φορές την εβδομάδα».

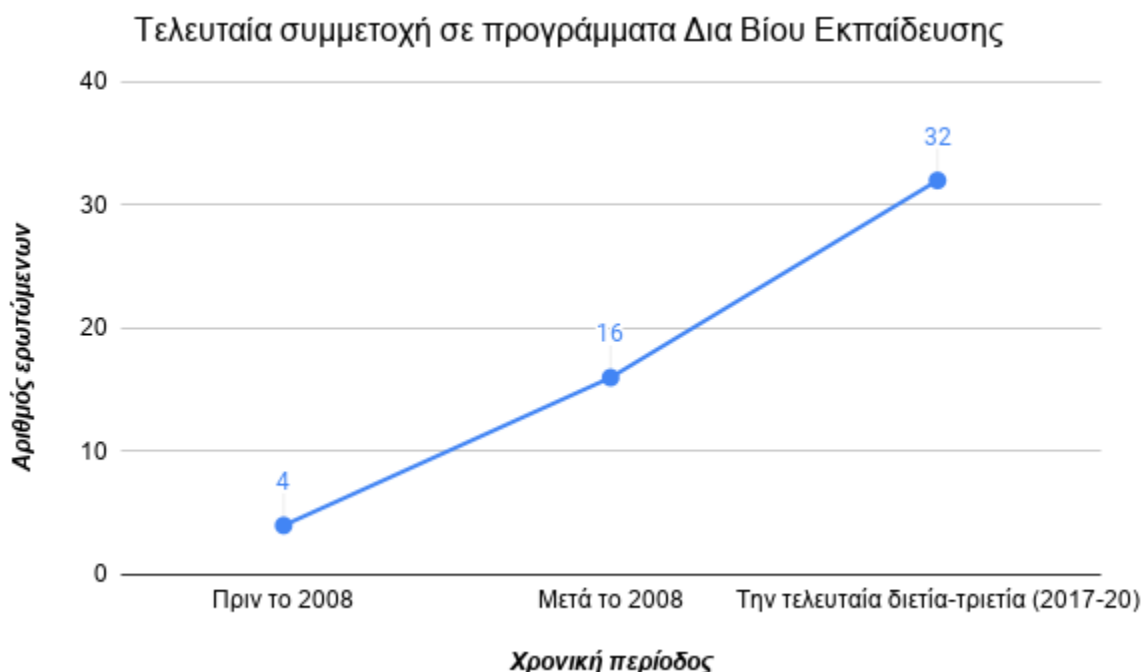
Διάγραμμα 2: Τομείς απασχόλησης των ερωτώμενων.

Αρκετά μικρές διαφορές παρουσίασαν οι απαντήσεις όσον αφορά στο εισόδημα των ερωτώμενων, με το 30,3% να χαρακτηρίζει το εισόδημά του «Επαρκές», τη στιγμή που ακριβώς το ίδιο ποσοστό σημειώθηκε και στην απάντηση «Ούτε επαρκές ούτε ανεπαρκές». Το 25,8% δήλωσε ότι έχει ανεπαρκές εισόδημα, ενώ το 13,6% του πληθυσμού επέλεξε να μην απαντήσει στη συγκεκριμένη ερώτηση. Ως προς τη συμμετοχή σε προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου

Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΔΒΕ) στο παρελθόν, η πλειονότητα των ερωτώμενων (60,6%) τοποθετήθηκε θετικά, ενώ όλοι οι υπόλοιποι (39,4%) αρνητικά.

Τα αποτελέσματα του Διαγράμματος 3 αφορούσαν αποκλειστικά σε όσους είχαν λάβει μέρος σε προγράμματα ΔΒΕ στο παρελθόν, προσδιορίζοντας τη χρονική περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι περισσότερες συμμετοχές σε σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Χρήζει επισήμανσης το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη ερώτηση, οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν μέχρι δύο απαντήσεις.

Διάγραμμα 3: Η συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ μέσα στα χρόνια.

Σε σχέση με τους λόγους για τους οποίους οι ερωτώμενοι παρακινήθηκαν να συμμετέχουν σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ Ενηλίκων, η οποία απευθύνθηκε πάλι μόνο σε όσους δήλωσαν ότι είχαν λάβει μέρος σε παρόμοια προγράμματα στο παρελθόν, η πλειονότητα του δείγματος

(57,5%) επικαλέστηκε ένα συνδυασμό επαγγελματικών και προσωπικών λόγων, ενώ το 25% θεώρησε μόνο τους επαγγελματικούς ως ενθαρρυντικούς παράγοντες για τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Το 15% επικαλέστηκε αποκλειστικά προσωπικούς λόγους και, τέλος, ένα άτομο υποστήριξε ότι δεν παρακινήθηκε ούτε από επαγγελματικούς ούτε από προσωπικούς παράγοντες ώστε να συμμετέχει σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ.

Οι επόμενες δύο ερωτήσεις¹⁶ απευθύνθηκαν σε όλους τους ερωτώμενους και είχαν να κάνουν με τους κυριότερους λόγους που αφενός θα ωθούσαν και αφετέρου θα αποθάρρυναν τους συμμετέχοντες από το να λάβουν μέρος σε προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) στο μέλλον. Όπως προέκυψε από τα δεδομένα, αναφορικά με τους ενθαρρυντικούς παράγοντες (Πίνακας 1), τις πρώτες θέσεις κατείχαν η αύξηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των ατόμων σχετικά με ένα αντικείμενο (65,2%), η απόκτηση βεβαίωσης συμμετοχής στο πρόγραμμα (56,1%) και η προσωπική ευχαρίστηση των υποκειμένων (36,4%).

Λόγοι ώθησης	Ποσοστό (%)
Η αύξηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων μου σχετικά με ένα αντικείμενο	65,2
Η πιστοποίηση/βεβαίωση συμμετοχής στο πρόγραμμα	56,1
Η προσωπική ευχαρίστηση και αυτοολοκλήρωση, η γόνιμη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου	36,4
Θεωρώ ότι η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη τη διάρκεια του ανθρώπινου βίου	33,3
Για να μάθω καινούργια πράγματα που δεν κατάφερα στο παρελθόν	24,2
Το γεγονός ότι είναι δωρεάν	19,7
Για να είμαι αποδοτικότερος και να διατηρήσω τη δουλειά μου	16,7
Η αύξηση των οικονομικών μου απολαβών	13,6
Για να μπορέσω να βρω μια καλύτερη δουλειά	13,6

Πίνακας 1: Οι κυριότεροι λόγοι που θα ωθούσαν τους ερωτώμενους να συμμετέχουν σε μελλοντικά προγράμματα ΔΒΕ.

¹⁶ Επισημαίνεται ότι και στις δύο ερωτήσεις, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν μέχρι τρεις απαντήσεις.

Από το πεδίο των αποθαρρυντικών παραγόντων (Πίνακας 2) προέκυψε ότι το κόστος συμμετοχής (78,8%) και εν συνεχεία η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων (56,1%), καθώς και το γεγονός ότι δεν παρέχεται πιστοποιητικό παρακολούθησης (28,8%), θα απωθούσαν περισσότερο τα υποκείμενα από το να συμμετέχουν μελλοντικά σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ Ενηλίκων.

Λόγοι αποθάρρυνσης	Ποσοστό (%)
Το κόστος συμμετοχής σε τέτοια προγράμματα	78,8
Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω υποχρεώσεων με τη δουλειά μου	56,1
Το ότι δεν παρέχεται πιστοποιητικό παρακολούθησης	28,8
Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων	21,2
Το ότι δεν συμβάλλουν τέτοια προγράμματα στη βελτίωση της θέσης στην εργασία μου	10,6
Θεωρώ χαμηλής ποιότητας το επίπεδο των προγραμμάτων σπουδών και των υποδομών	9,1
Το ότι δε θεωρώ τον εαυτό μου ικανό να ολοκληρώσει τέτοια προγράμματα	3
Το ότι νιώθω πολύ μεγάλος σε ηλικία για συμμετοχή σε σχετικά προγράμματα	1,5
Το ότι δε διαθέτω πρόσβαση στο διαδίκτυο και δεν έχω ενημερωθεί για τέτοια προγράμματα	-

Πίνακας 2: Οι κυριότεροι λόγοι που θα αποθάρρυναν τους ερωτώμενους από το να συμμετέχουν σε προγράμματα ΔΒΕ στο μέλλον.

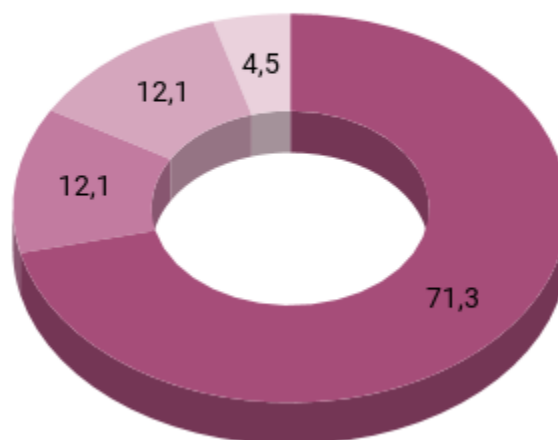
Η τελευταία ερώτηση της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου εξέτασε το βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, όπως ΑμεΑ, άνεργοι και αναλφάβητοι, έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν με τις ίδιες ευκαιρίες σε προγράμματα ΔΒΕ συγκριτικά με κοινωνικά μη ευπαθείς. Οι απαντήσεις «Σίγουρα δεν έχουν τις ίδιες» και «Μάλλον δεν έχουν τις ίδιες» πλειοψήφησαν, με ποσοστό 34,8% έκαστες, ενώ ακολούθησε η απάντηση «Μάλλον έχουν τις ίδιες» (18,2%). Το εναπομείναν 12,1% επέλεξε την απάντηση «Σίγουρα έχουν τις ίδιες».

Η δεύτερη ενότητα ξεκίνησε διερωτώμενη αν μετά την οικονομική κρίση στην Ελλάδα (2008) έχει επέλθει αύξηση των ποσοστών συμμετοχής ενηλίκων σε προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ), με το 83,3% των ερωτώμενων να συµμερίζεται την εν λόγω άποψη. Το υπόλοιπο 16,7% αντίθετα θεώρησε ότι δεν έχει σημειωθεί κάποια ανοδική τάση συμμετοχής.

Παράλληλα, η μεγάλη πλειονότητα των ερωτώμενων (71,2%) υποστήριξε σε σχετική ερώτηση (Διάγραμμα 4) ότι «μάλλον έχουν γίνει» αρκετά σημαντικά βήματα ως προς την αναβάθμιση του πεδίου της ΔΒΕ Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο, ενώ μόλις τρία άτομα δήλωσαν με απόλυτη σιγουριά ότι στο συγκεκριμένο πεδίο δεν έχουν παρουσιαστεί κάποια σηµάδια βελτίωσης τα τελευταία χρόνια.

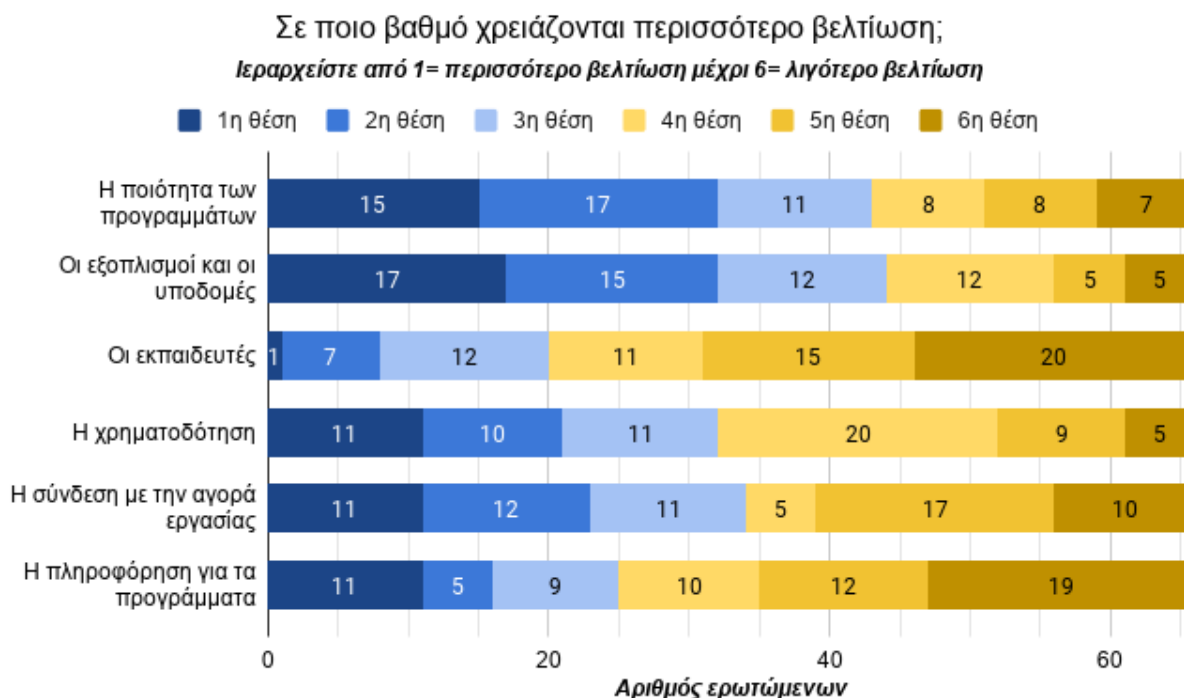
Έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες αναβάθμισης της ΔΒΕ στην Ελλάδα;
(Σε ποσοστό %)

- Μάλλον έχουν γίνει
- Σίγουρα έχουν γίνει
- Μάλλον δεν έχουν γίνει
- Σίγουρα δεν έχουν γίνει

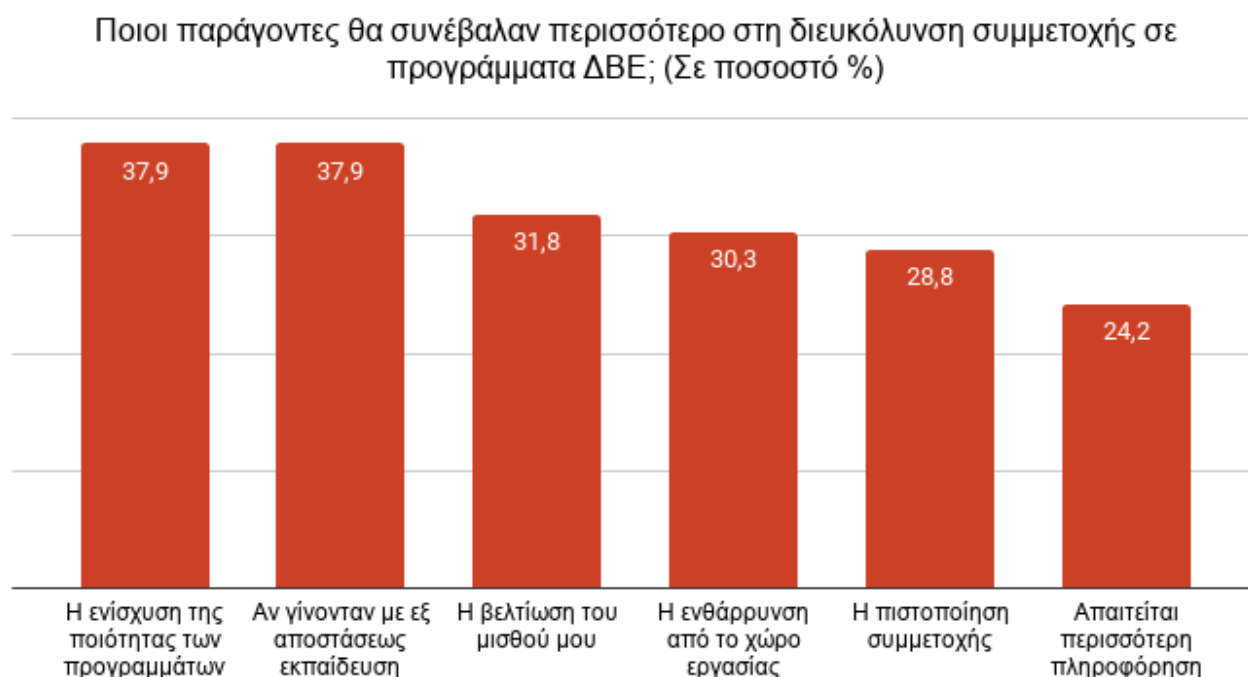
Διάγραμμα 4: Ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες αναβάθμισης του πεδίου της ΔΒΕ στον ελληνικό χώρο τα τελευταία χρόνια.

Στην επόμενη ερώτηση, όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να ιεραρχήσουν μια σειρά από στοιχεία, ανάλογα με το βαθμό ενίσχυσης που χρειάζεται το καθένα. Όπως σε όλες τις ερωτήσεις ιεράρχησης της εν λόγω έρευνας, κάθε απάντηση μπορούσε να λάβει μόνο μία θέση στην κλίμακα. Συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να ιεραρχήσουν συνολικά έξι απαντήσεις, ξεκινώντας από εκείνες που χρήζουν περισσότερο βελτίωσης (θέση 1) και καταλήγοντας σε εκείνες που χρήζουν λιγότερο (θέση 6). Στο μεγαλύτερο μέρος τους, οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν την ανάγκη ενίσχυσης των εξοπλισμών και των υποδομών των κέντρων Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ), καθώς και της ποιότητας των προγραμμάτων σπουδών, αναδεικνύοντάς τες στις πρώτες θέσεις του πίνακα. Αντίθετα, παράγοντες όπως το επίπεδο κατάρτισης των εκπαιδευτών ενηλίκων και η πληροφόρηση για τα προγράμματα ΔΒΕ κατέλαβαν τις τελευταίες θέσεις ως προς την ανάγκη βελτίωσης.

Διάγραμμα 5: Ιεράρχηση των παραγόντων που χρήζουν περισσότερο και λιγότερο βελτίωσης σχετικά με τα προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων.

Παράλληλα, τα ευρήματα του Διαγράμματος 6 κατέδειξαν ότι τόσο η ενίσχυση της ποιότητας των προγραμμάτων σπουδών όσο και η εξ αποστάσεως πραγματοποίησή τους θα λειτουργούσαν ως διευκολυντικοί παράγοντες για την ενεργό συμμετοχή των ατόμων με τις πρακτικές της Δια Βίου Εκπαίδευσης. Κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι, στη συγκεκριμένη ερώτηση, οι συμμετέχοντες μπορούσαν να διαλέξουν μέχρι δύο εναλλακτικές επιλογές.

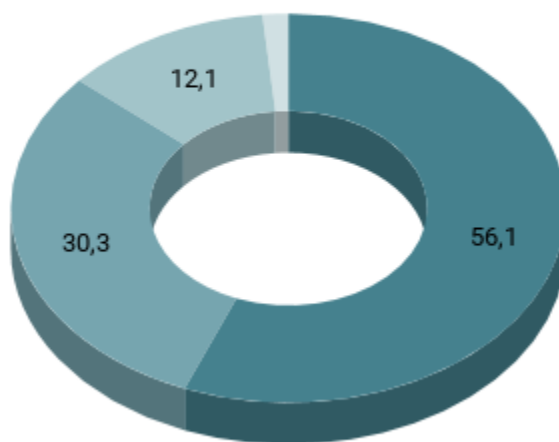

Διάγραμμα 6: Στοιχεία που θα διευκόλυναν τη συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα ΔΒΕ.

Στην αρχή της τρίτης ενότητας, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να σχολιάσουν το βαθμό στον οποίο συμφωνούν ή διαφωνούν με το γεγονός ότι οι γνώσεις που προσφέρουν τα προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΔΒΕ) συμβαδίζουν με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 7, οι περισσότερες απαντήσεις ήταν επιφυλακτικά καταφατικές.

Τα προγράμματα ΔΒΕ συμβαδίζουν με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας;
(Σε ποσοστό %)

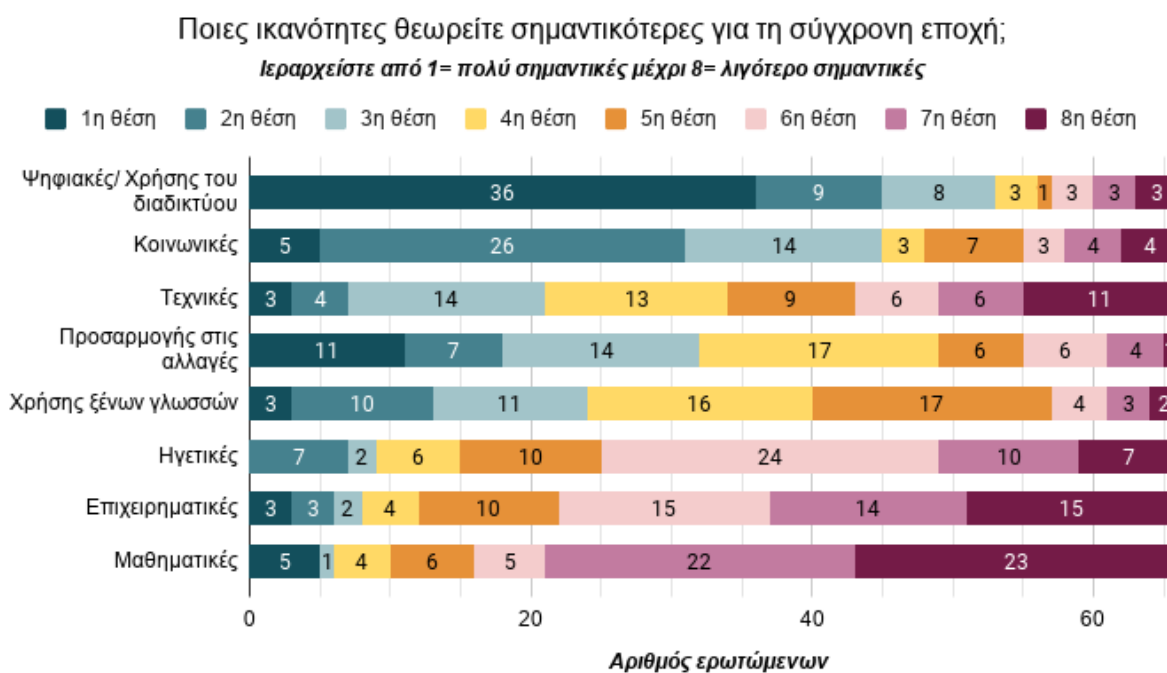
- Μάλλον συμβαδίζουν
- Μάλλον δε συμβαδίζουν
- Σίγουρα συμβαδίζουν
- Σίγουρα δε συμβαδίζουν

Διάγραμμα 7: Ο βαθμός στον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι τα προγράμματα ΔΒΕ συμβαδίζουν με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Στη συνέχεια, ωστόσο, όντας αντιμέτωποι με το δίλημμα αν υπάρχει ή όχι χάσμα ανάμεσα στις δεξιότητες που επιζητούν πολλές επιχειρήσεις και στις αντίστοιχες που αποκτώνται από προγράμματα ΔΒΕ, η συντριπτική πλειονότητα (83,3%) συμφώνησε ότι όντως υπάρχει κενό ικανοτήτων, ενώ το υπόλοιπο 16,7% υποστήριξε ότι κάτι τέτοιο δεν υφίσταται.

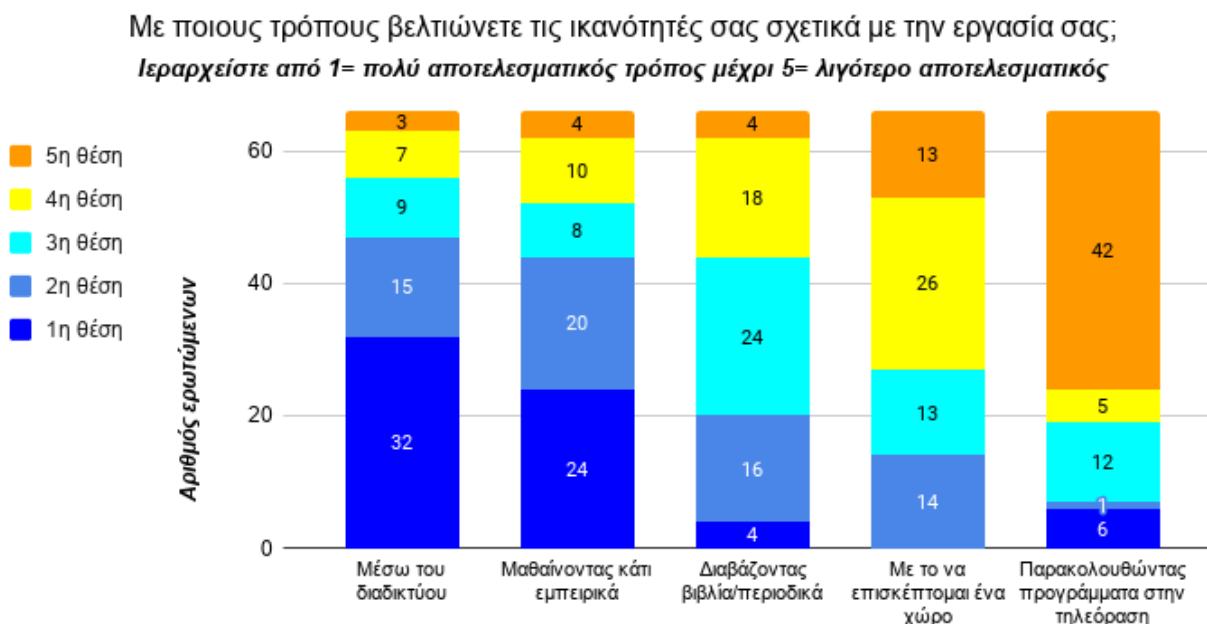
Επιστρέφοντας στις ερωτήσεις ιεράρχησης, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να τοποθετήσουν σε σειρά προτεραιότητας οκτώ διαφορετικές ικανότητες, βάσει της χρησιμότητάς τους για τη σύγχρονη εποχή, με τις ψηφιακές ικανότητες και δεξιότητες χρήσης του διαδικτύου να καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις του πίνακα. Αντίθετα, στις τελευταίες θέσεις και, ως εκ τούτου, στις λιγότερο σημαντικές, βρέθηκαν οι μαθηματικές και οι επιχειρηματικές ικανότητες.

Διάγραμμα 8: Ιεράρχηση των σημαντικότερων ικανοτήτων για τη σύγχρονη εποχή.

Στην επόμενη ερώτηση κλιμάκωσης ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να ιεραρχήσουν μια σειρά από παράγοντες που χρησιμοποιούν περισσότερο στην καθημερινότητά τους ώστε να βελτιώνουν τις ικανότητες που διαθέτουν σχετικά με το αντικείμενο εργασίας τους. Από τα δεδομένα προέκυψε ότι, για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού, η μεγαλύτερη μερίδα των ερωτώμενων χρησιμοποιεί το διαδίκτυο και τα συναφή τεχνολογικά εργαλεία (όπως τα online προγράμματα).

Διάγραμμα 9: Ιεράρχηση των βασικότερων τρόπων με τους οποίους οι ερωτώμενοι βελτιώνουν τις ικανότητές τους αναφορικά με την εργασία τους.

Η τελευταία ερώτηση αφορούσε στην αξιολόγηση συγκεκριμένων παραγόντων που δύνανται να συμβάλλουν στη γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους. Η ιεράρχηση πραγματοποιήθηκε με γνώμονα την αποτελεσματικότητα κάθε τρόπου, όπως την αντιλαμβάνονταν οι ερωτώμενοι. Σύμφωνα με τα πορίσματα του Διαγράμματος 10, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι, παρά την πρωτιά που σημείωσε ως προς την αποτελεσματικότητά της, η μέθοδος του διαρκούς εκσυγχρονισμού των προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης αναδείχθηκε ταυτόχρονα και στις τελευταίες θέσεις του πίνακα.

Διάγραμμα 10: Ιεράρχηση των κυριότερων παραγόντων που ενδέχεται να οδηγήσουν στη γεφύρωση του χάσματος δεξιοτήτων ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους.

3.2. Σχολιασμός των ευρημάτων

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων έρχεται να συμπληρώσει στην εν λόγω ενότητα η περαιτέρω συζήτηση και ανάλυσή τους. Επομένως, στόχος της συγκεκριμένης ενότητας αποτελεί η εκ βάθους ερμηνεία των ευρημάτων και η επακόλουθη εξαγωγή των κυριότερων συμπερασμάτων, προσφέροντας παράλληλα προτάσεις για την αντιμετώπιση των παρατηρούμενων αδυναμιών αναφορικά με τη Δια Βίου Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Με γνώμονα την επίτευξη των ίδιων σκοπών, επιχειρείται η σύγκριση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας με αντίστοιχες μελέτες που παρατέθηκαν στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης.

3.2.1. Προϋποθέσεις για τη συνέχιση της ανοδικής πορείας

Με βάση τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας, σημειώνεται μια συνεχώς αυξητική τάση της συμμετοχής ενηλίκων σε προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) από το 2008 και έπειτα, η οποία δείχνει να φτάνει στο αποκορύφωμά της την τελευταία διετία-τριετία. Είναι ευνόητο ότι η σύγκριση με άλλες έρευνες που παρατέθηκαν δε δύναται να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα, ωστόσο τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας σχετικά με τη συμμετοχή σε προγράμματα ΔΒΕ έρχονται σε αντίθεση με την έρευνα των ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2018), στην οποία παρατηρείται το 2016 μια ραγδαία πτώση συμμετοχής. Ασφαλώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της συγκεκριμένης έρευνας συγκροτήθηκε από νέους, των οποίων η συμμετοχή ήταν επόμενο να αφορά στο εγγύς παρελθόν.

Παρ' όλα αυτά, η κατακόρυφη αύξηση των προγραμμάτων κατάρτισης στον ελληνικό χώρο τα τελευταία χρόνια, η διεύρυνση των διαδικασιών πιστοποίησής τους, η συστηματική υιοθέτηση ευρωπαϊκών πολιτικών και ο πολλαπλασιασμός των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων εκπαίδευσης ενηλίκων καταδεικνύουν ότι η διαρκής εκπαίδευση και επιμόρφωση εδραιώνεται σταδιακά και στην Ελλάδα. Παράλληλα, η επέκταση της ΔΒΕ στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, μέσω των Κέντρων Δια Βίου Μάθησης (ΚΕΔΙΒΙΜ), σε συνδυασμό με τη διοργάνωση ημερίδων, σεμιναρίων και συνεδρίων για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση, προδιαγράφουν ένα μέλλον που η

ενασχόληση των πολιτών, και δη των νέων, με τις πρακτικές της ΔΒΕ θα καθίσταται ολοένα και πιο ενεργή.

Την ίδια στιγμή, ο συνδυασμός επαγγελματικών και προσωπικών λόγων ως ενθαρρυντικών παραγόντων για συμμετοχή σε προγράμματα ΔΒΕ υποδεικνύει ότι, εν αντιθέσει με την έρευνα του Υπουργείου Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (ΥΠΔΒΜΘ, 2011) που ανέδειξε κυρίως προσωπικούς λόγους ώθησης, οι ραγδαίες αλλαγές της τελευταίας δεκαετίας έχουν δημιουργήσει την ανάγκη ανταπόκρισης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τόσο στις απαιτήσεις των ατόμων για προσωπική ανάπτυξη και ικανοποίηση, όσο και στις αντίστοιχες για επαγγελματική βελτίωση. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η προώθηση, εκ μέρους της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων, πολιτικών που θα βοηθήσουν τους εκπαιδευόμενους να εισέλθουν ομαλά στην αγορά εργασίας, λειτουργώντας συγχρόνως ως μέσο απόκτησης νέων γνώσεων και βελτίωσης των ήδη υπάρχουσών ικανοτήτων.

Ειδικότερα, η αύξηση των ικανοτήτων των υποκειμένων και η παροχή βεβαίωσης συμμετοχής παρουσιάζονται ως οι κυριότεροι λόγοι ώθησης των ενηλίκων ώστε να έλθουν μελλοντικά σε επαφή με προγράμματα ΔΒΕ. Κάτι τέτοιο, ενδεχομένως, οφείλεται στην ολοένα αυξανόμενη τάση ανάδειξης της εκπαίδευσης ως σύγχρονου τρόπου αντιμετώπισης των κρίσεων και των αλλαγών, οδηγώντας συγκεκριμένα στην ταύτιση της ΔΒΕ με τη διαδικασία απόκτησης χρήσιμων δεξιοτήτων τόσο για την καθημερινή ζωή όσο και για τη σταδιοδρομία των εκπαιδευομένων. Παράλληλα, η σταδιακή αύξηση της εγκυρότητας των πιστοποιητικών και της αξίας που προσδίδεται στην αναγνώριση της μη τυπικής εκπαίδευσης επιβεβαιώνουν την προσδοκία των συμμετεχόντων για πιστοποίηση των γνώσεων και των εμπειριών που αποκτώνται.

Στον αντίποδα, τόσο από τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας όσο και από τα αντίστοιχα των ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2018), προκύπτει ότι το κόστος συμμετοχής λειτουργεί διαχρονικά ως αποθαρρυντικό στοιχείο, είτε για άτομα με επαρκές είτε για άτομα με ανεπαρκές εισόδημα. Ασφαλώς, οι συνέπειες της εθνικής και υπερεθνικής οικονομικής κρίσης, σε συνδυασμό με την κατακόρυφη μείωση των εισοδημάτων του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού, δε θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη τη συμμετοχή των πολιτών σε προγράμματα επιμόρφωσης. Συγχρόνως, σημαντικό εμπόδιο συμμετοχής αποτελεί και η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων, κυρίως για άτομα μεγαλύτερων ηλικιών.

Παρόμοιο κώλυμα αναδείχθηκε και από την έρευνα του ΥΠΔΒΜΘ (2011), καθώς το 79% του δείγματος υπογράμμισε ότι η απόσταση διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο αποθάρρυνσης των ενηλίκων από το να λάβουν μέρος στις πρακτικές της ΔΒΕ.

Περαιτέρω, διαφαίνεται ότι οι εξοπλισμοί των κέντρων Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) και το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών εμφανίζουν τις περισσότερες αδυναμίες. Όπως αναδείχθηκε, την κατακόρυφη αύξηση των ποσοστών συμμετοχής σε προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων διαδέχθηκε μια μακρά πορεία «εντεινόμενης απορρύθμισης και αποδιάρθρωσης» στον ελληνικό χώρο (Καραλής, 2018: 55), τα αποτελέσματα της οποίας γίνονται ορατά στις μέρες μας. Με γνώμονα τη βελτίωση της παρούσας κατάστασης, οι διορθωτικές προσπάθειες οφείλουν να επικεντρωθούν πρωτίστως στο σχεδιασμό προγραμμάτων τα οποία θα ικανοποιούν αποτελεσματικότερα τις εξατομικευμένες ανάγκες των συμμετεχόντων, λαμβάνοντας σημαντικά υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Τούτο δύναται να πραγματοποιηθεί με τη δημιουργία ενός συστήματος διαρκούς καταγραφής των ατομικών και εκπαιδευτικών αναγκών, διευκολύνοντας έτσι το σχεδιασμό ποιοτικών προγραμμάτων που αφενός θα χαρακτηρίζονται από υψηλό αίσθημα ανθρωποκεντρικής προσέγγισης και αφετέρου θα ανταποκρίνονται με μεγαλύτερη επιτυχία στους ποσοτικά μετρήσιμους στόχους για κάθε ιδιαίτερη περίπτωση (Βεργίδης et al., 2010).

Παράλληλα, η ανάγκη βελτίωσης των χώρων και των υποδομών, σε συνδυασμό με την τήρηση των απαραίτητων προδιαγραφών, συναποτελούν απαραίτητους παράγοντες για την ποιοτική ευόδωση των προγραμμάτων ΔΒΕ Ενηλίκων. Η εισαγωγή διαδραστικών και τρισδιάστατων πινάκων στα κέντρα μάθησης ενδέχεται να λειτουργήσει επικουρικά στην προσπάθεια αναβάθμισης των υποδομών, διευκολύνοντας τη συνεργασία και την περαιτέρω αλληλεπίδραση μεταξύ των εκπαιδευτών και των εκπαιδευομένων. Τουναντίον, ιδιαίτερος ενθαρρυντικός είναι τα ποσοστά που υποδεικνύουν ότι η κατάρτιση στελεχών και εκπαιδευτών δεν αποτελεί προτεραιότητα αναφορικά με την ενίσχυση της ΔΒΕ στην Ελλάδα. Η εκπαίδευση εκπαιδευτών ενηλίκων, μέσω της υλοποίησης αντίστοιχων προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο στις αρχές της χιλιετίας, έχει διανύσει σημαντικό δρόμο τα τελευταία χρόνια, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τα πορίσματα της συγκεκριμένης έρευνας.

Τέλος, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων αντιλαμβάνεται την πραγματοποίηση των προγραμμάτων ΔΒΕ με εξ αποστάσεως εργαλεία ως έναν από τους κατ' εξοχής παράγοντες διευκόλυνσης για μελλοντική συμμετοχή σε σχετικά προγράμματα. Συγκεκριμένα, η ενίσχυση των προγραμμάτων e-learning και η τόνωση εκείνων που συνδυάζουν την εξ αποστάσεως με τη διαπροσωπική εκπαίδευση δύνανται να οδηγήσουν στη διεύρυνση του ποσοστού συμμετοχής των ενηλίκων σε προγράμματα ΔΒΕ. Η συνδυαστική αξιοποίηση αφενός των διαδικασιών της συμβατικής εκπαίδευσης και αφετέρου των δυνατοτήτων που προσφέρει η τεχνολογία καθίσταται απαραίτητη, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων της παραδοσιακού τύπου διδασκαλίας¹⁷. Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, μπορεί να δοθεί λύση τόσο σε κωλύματα αναφορικά με την έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων, αφού οι συμμετέχοντες θα μπορούν να παρακολουθούν τα προγράμματα ηλεκτρονικά, επιλέγοντας ανάμεσα σε ένα εύρος ευέλικτων ωραρίων που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους, όσο και στο πρόβλημα της απόστασης που υπογραμμίστηκε προηγουμένως, καθώς η μετακίνηση δε θα καθίσταται απαραίτητη. Συνεπώς, από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει η ανάγκη περαιτέρω τόνωσης των προγραμμάτων σπουδών και των υλικοτεχνικών υποδομών των εκπαιδευτικών κέντρων προκειμένου να συνεχιστεί η ανοδική πορεία της ΔΒΕ στον ελληνικό χώρο.

3.2.2. Συνάρτηση της συμμετοχής με οικονομικούς και επαγγελματικούς παράγοντες

Οι πολιτικές και οι ρητορικές της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) υπογραμμίζουν την ανάγκη άμβλυνσης των κοινωνικών και εκπαιδευτικών ανισοτήτων, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Σε πολλές περιπτώσεις, η ΔΒΕ Ενηλίκων προτάσσεται ως το σημαντικότερο εργαλείο καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, το οποίο οφείλει να απευθύνεται σε όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως εισοδήματος, εκπαίδευσης και εργασιακής κατάστασης. Μολαταύτα, τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας δεν επιβεβαιώνουν την εν λόγω δυναμική, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις αναδεικνύεται η τάση της ΔΒΕ να λειτουργεί επιλεκτικά, ευνοώντας συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

---

¹⁷ Όπως άλλωστε συνέβη στην περίοδο της πανδημίας του ιού COVID-19, κατά την οποία έγινε εκτεταμένη χρήση των εργαλείων της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Ειδικότερα, τα ευρήματα της εν λόγω έρευνας ήλθαν σε σύγκλιση με τα αντίστοιχα της έρευνας των ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2018) ως προς τις ανισότητες αναφορικά με το εισόδημα των ερωτώμενων. Απομονώνοντας τα αποτελέσματα των συμμετεχόντων που έλαβαν μέρος σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ στο παρελθόν και εκείνων που δεν κατόρθωσαν να συμμετάσχουν, προκύπτει ότι το εισόδημα διαδραματίζει καθοριστικό παράγοντα ώθησης για ενασχόληση με τη ΔΒΕ. Ειδικότερα, μεγάλη μερίδα των ερωτώμενων που δεν έχει συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα στο παρελθόν δήλωσε ανεπαρκές εισόδημα, ενώ αντίθετα οι περισσότεροι από εκείνους που έχουν λάβει μέρος χαρακτήρισαν το εισόδημά τους επαρκές.

Ταυτόχρονα, εστιάζοντας μόνο σε όσους δεν έχουν έλθει ποτέ σε επαφή με τη ΔΒΕ, παρουσιάζεται ότι, ανεξαρτήτως εισοδήματος αυτή τη φορά, η οικονομική κατάσταση των υποκειμένων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη συμμετοχή τους σε επιμορφωτικά προγράμματα. Συγκεκριμένα, οι 22 από τους συνολικά 26 ερωτώμενους της εν λόγω κατηγορίας επέλεξαν το κόστος σε σχετικά προγράμματα ως εμπόδιο συμμετοχής ή/και τη βελτίωση του μισθού τους ως παράγοντα διευκόλυνσης. Συνεπώς, προκύπτει ότι η εκπαιδευτική διαδρομή των περισσότερων πολιτών αποτελεί στενή συνάρτηση των οικονομικών τους δυνατοτήτων, όντας εξαρτώμενη σε μεγάλο βαθμό από το εισόδημα που κάθε άτομο δύναται να αφιερώσει για την προσωπική του επιμόρφωση.

Την ίδια στιγμή, η ΔΒΕ λειτουργεί, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ως μέσο αναπαραγωγής των ανισοτήτων και ως προς την επαγγελματική θέση των ερωτώμενων. Τούτο διότι η πλειονότητα των ανέργων που έλαβε μέρος στην έρευνα φαίνεται να μην έχει συμμετάσχει ποτέ σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, θέτοντας ως βασικό προαπαιτούμενο τη δωρεάν διεξαγωγή των προγραμμάτων για τυχόν μελλοντική συμμετοχή σε αυτά. Παρά τις περιορισμένες δυνατότητες του κράτους για οικονομική ενίσχυση, αναμφίβολα προκύπτει η ανάγκη περαιτέρω διάδοσης των κρατικών πόρων προς τις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την πρόσβασή τους στη ΔΒΕ. Υπό αυτό το πρίσμα, οι κρατικές προσπάθειες οφείλουν να επικεντρώνονται ολοένα και περισσότερο στην αύξηση των επιδομάτων παρακολούθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων τόσο για τους πολίτες με χαμηλό εισόδημα όσο και για εκείνους που βρίσκονται εκτός απασχόλησης.

Παράλληλα, τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν ότι η έλλειψη πληροφόρησης για τα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελεί σημαντικό κώλυμα συμμετοχής, κυρίως για

τις ηλικίες 25-64 ετών. Κάτι τέτοιο, ενδεχομένως, πηγάζει από το γεγονός ότι η ενασχόληση των ηλικιακά μεγαλύτερων ανθρώπων με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν είναι ενεργή σε καθημερινή βάση, με αποτέλεσμα να διαφεύγουν της προσοχής τους εκείνες οι ιστοσελίδες που αναρτούν περιεχόμενο σχετικό με τη Δια Βίου Εκπαίδευση. Ίσως η απευθείας αποστολή μηνυμάτων μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας να αποτελούν αποτελεσματικότερα μέσα ενημέρωσης των ενδιαφερόμενων που ανήκουν στις παραπάνω ηλικιακές ομάδες, αναφορικά με τα προγράμματα επιμόρφωσης.

Σε αντίθεση με προηγούμενες μελέτες, στην εν λόγω έρευνα δεν παρουσιάζονται ανισοτικές τάσεις ανάμεσα στη συμμετοχή των ερωτώμενων σε προγράμματα ΔΒΕ και στο εκπαιδευτικό επίπεδο του δείγματος. Ταυτόχρονα, αναμενόμενες διαφοροποιήσεις εντοπίζονται ως προς το φύλο, με τη συμμετοχή των γυναικών σε εκπαιδευτικά προγράμματα να είναι διπλάσια από εκείνη των ανδρών, το οποίο εξηγείται από την ποσοτικά μεγαλύτερη παρουσία του γυναικείου πληθυσμού στην έρευνα. Κλείνοντας, ωστόσο, η απουσία συμμετοχής σε επιμορφωτικά προγράμματα τεσσάρων εκ των πέντε ερωτώμενων προερχόμενων από ημιαστικές περιοχές απασχόλησε σημαντικά την εν λόγω έρευνα, οδηγώντας επιφυλακτικά στο συμπέρασμα ότι η απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα επηρεάζει την ενασχόληση των πολιτών με τη ΔΒΕ. Και σε τούτη την περίπτωση, ο σχεδιασμός ειδικά διαμορφωμένων προγραμμάτων και η συνδρομή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ενδέχεται να καταστούν πολύτιμα εργαλεία, μεριμνώντας συγχρόνως για τη μείωση των παρατηρούμενων ανισοτήτων ως προς την οικονομική, την κοινωνική και την επαγγελματική θέση των εκπαιδευομένων.

3.2.3. Η ΔΒΕ ως μοχλός επικαιροποίησης των ικανοτήτων στο ψηφιακό περιβάλλον

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ξεκάθαρα ότι η αύξηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των υποκειμένων αποτελεί σημαντικό παράγοντα ενθάρρυνσης για μελλοντική συμμετοχή σε προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ). Παρά τη γενικότερη πεποίθηση ότι τα προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης αγοράς εργασίας, η συντριπτική πλειονότητα της έρευνας υποστήριξε ότι υπάρχει αρκετά μεγάλο κενό ανάμεσα στις δεξιότητες που παρέχονται από σχετικά προγράμματα και σε εκείνες που

επιζητούν πολλές επιχειρήσεις. Κάτι τέτοιο γεννά την ανάγκη προσαρμογής των προγραμμάτων ΔΒΕ στις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι καταρτιζόμενοι ανάλογα με τον αντίστοιχο επαγγελματικό κλάδο στον οποίο απασχολούνται.

Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση αναδείχθηκε ότι η σύγκλιση προς μια ενιαία πολιτική σύνδεσης της ΔΒΕ με την απασχόληση αποτελεί σημαντική πρόκληση, ιδιαίτερα υπό το βάρος της τεχνολογικής προόδου και των επακόλουθων μεταβολών στα χαρακτηριστικά των θέσεων εργασίας και στις απαιτήσεις για ανανέωση των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Συγκεκριμένα, οι ιδιοκτήτες επιχείρησης που έλαβαν μέρος στη συγκεκριμένη έρευνα δήλωσαν ομόφωνα ότι υπάρχει χάσμα δεξιοτήτων ως προς το ανθρώπινο δυναμικό το οποίο απασχολούν, υποστηρίζοντας στην πλειοψηφία τους ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων «μάλλον δε συμβαδίζουν» με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τα αντίστοιχα ευρήματα που προέκυψαν από τη μελέτη του ΣΕΒ (2019), υποδεικνύουν ότι, εκτός από το έλλειμμα αναφορικά με τη διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των καταρτιζόμενων, τα εκπαιδευτικά προγράμματα παρουσιάζουν αδυναμίες και ως προς τη σύνδεση του περιεχομένου τους με τις απαιτήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας.

Για την αντιμετώπιση του παραπάνω φαινομένου επιχειρήθηκε ο εντοπισμός των ικανοτήτων που οι συμμετέχοντες της έρευνας αντιλαμβάνονται ως καθοριστικής σημασίας, και οι οποίες, συνεπώς, αποτελούν επείγοντα ζητήματα στα οποία οφείλουν να επικεντρώσουν την προσοχή τους τα προγράμματα ΔΒΕ. Ο ραγδαίος ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας συνεπάγεται ότι, ανεξάρτητα από την ηλικία, τις προηγούμενες εμπειρίες και το επαγγελματικό υπόβαθρο του ανθρώπινου δυναμικού, οι περισσότερες θέσεις εργασίας απαιτούν κάποιο επίπεδο ψηφιακών ικανοτήτων και δεξιοτήτων χρήσης του διαδικτύου. Μάλιστα, ο ρυθμός με τον οποίο συντελούνται οι αλλαγές στον τεχνολογικό τομέα προϊδεάζει ότι η ενεργή ενασχόληση με τις νέες τεχνολογίες δε θα είναι αρκετή από μόνη της, αλλά απαιτείται περαιτέρω ανανέωση των ψηφιακών δεξιοτήτων ώστε τα υποκείμενα να καινοτομούν και να πρωτοτυπούν με τη χρήση τους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018).

Παράλληλα, προκύπτει ότι η συνεχής ανανέωση των κοινωνικών ικανοτήτων και εκείνων που σχετίζονται με τη διασφάλιση της ανθεκτικότητας και της δεξιότητας προσαρμογής στις αλλαγές αποτελούν σημαντικά προαπαιτούμενα για την ομαλή μετάβαση των εκπαιδευομένων στον επαγγελματικό βίο. Αναμφίβολα, η επικοινωνία σε ομάδες, η δημιουργικότητα, η συλλογική

επίλυση προβλημάτων και η κριτική σκέψη αποτελούν διαχρονικά παραδοσιακές πρακτικές, τις οποίες συναντά καθημερινά το ανθρώπινο δυναμικό στη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας. Από την άλλη μεριά, τα χαμηλά ποσοστά που παρατηρούνται στις μαθηματικές ικανότητες σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποτιμούν τη σημαντικότητά τους, αλλά ίσως κάτι τέτοιο οφείλεται στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας απασχολείται σε τομείς που απαιτούνται απλώς οι βασικές δεξιότητες αριθμητισμού.

Αναφορικά με τους τρόπους γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους, εκτός από την ανάγκη ενδυνάμωσης του σχεδιασμού των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ώστε να εφαρμόζουν ακριβώς στις προσωπικές και επαγγελματικές ανάγκες των ενδιαφερόμενων, εκφράστηκε έντονα η επιθυμία πραγματοποίησης των προγραμμάτων ΔΒΕ εντός των επιχειρήσεων. Ασφαλώς, ο εκσυγχρονισμός των δομών της κάθε επιχείρησης και των τρόπων οργάνωσης της εργασίας δύναται να ενισχύσει την εκπαίδευση εντός του εργασιακού χώρου, ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη ικανοτήτων σε όλη τη διάρκεια του ανθρώπινου βίου, τόσο από πλευράς εργαζομένων όσο και από πλευράς ιδιοκτητών.

Ωστόσο, σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT¹⁸ (ΣΕΒ, 2019), η Ελλάδα βρισκόταν το 2015 στην τελευταία θέση μεταξύ των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ως προς την ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση, γεγονός που επιβεβαιώνει την ανάγκη ενίσχυσης της εν λόγω πρακτικής. Δεδομένου ότι η Ελλάδα αποτελείται κυρίως από μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις (Βεργίδης et al., 2010), καθίσταται εφικτή η ευόδωση προγραμμάτων ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης μέσω της δημιουργίας ενός συστήματος χρηματοδότησης από την ΕΕ, έτσι ώστε να μην επιβαρύνονται οικονομικά ούτε οι εκπαιδευόμενοι ούτε οι ιδιοκτήτες. Ταυτόχρονα, η παροχή αδειών ειδικού σκοπού και η ευελιξία ως προς το ωράριο αναμφίβολα θα διευκολύνουν τη συμμετοχή των εργαζομένων σε εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων, τα οποία μπορούν να λάβουν χώρα είτε εντός του εργασιακού περιβάλλοντος είτε εκτός αυτού, μέσω της συνεργασίας των επιχειρήσεων με εκπαιδευτικούς φορείς.

Παράλληλα, με αφορμή τα υψηλά ποσοστά χρήσης του διαδικτύου ως κυριότερου τρόπου άτυπης βελτίωσης των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και σε συνδυασμό με την

---

¹⁸ Οι συγκεκριμένες μετρήσεις έδειξαν ότι το ποσοστό των ελληνικών επιχειρήσεων που παρείχαν κατάρτιση στο δυναμικό το οποίο απασχολούσαν ανερχόταν σε 21,7%, τη στιγμή που ο Ευρωπαϊκός μέσος όρος κυμαινόταν στο 72,6%.

προειδοποίηση της ΕΕ για «κίνδυνο ανεργίας, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018: 4) όσων δε διαθέτουν τις απαραίτητες ικανότητες, οι οποίες σχετίζονται κατά κύριο λόγο με ψηφιακού τύπου χαρακτηριστικά, δημιουργείται μια νέα πρόκληση για τη Δια Βίου Εκπαίδευση (ΔΒΕ). Η πρόκληση αφορά σε όσους πολίτες δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο ή/και σε όσους στερούνται των στοιχειωδών τεχνολογικών γνώσεων. Μολονότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση προτάθηκε προηγουμένως ως ένας από τους σημαντικότερους τρόπους άρσης των εμποδίων συμμετοχής στη ΔΒΕ, αυτό δε συνεπάγεται ότι λειτουργεί πάντα με γνώμονα τη μείωση των ανισοτήτων.

Γι' αυτόν το λόγο, η προσφορά εκπαιδευτικών προγραμμάτων με τη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής οφείλει να είναι προσεγμένη, μεριμνώντας για τις ομάδες του πληθυσμού που ήδη παρατηρούνται ανισοτικές τάσεις. Την ίδια στιγμή, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην προσφορά προγραμμάτων για πληθυσμιακές κατηγορίες που παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά πρόσβασης και χρήσης του διαδικτύου, για τους υποεκπαιδευόμενους και για άτομα κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Επομένως, τα προγράμματα ΔΒΕ πρέπει να περιλαμβάνουν την εκμάθηση των βασικών ψηφιακών ικανοτήτων και δεξιοτήτων χρήσης του διαδικτύου, αναπληρώνοντας τυχόν κενά αρχικής εκπαίδευσης που εμφανίζονται στους συμμετέχοντες. Εν κατακλείδι, τόσο τα κέντρα δια βίου μάθησης όσο και οι επιχειρησιακοί οργανισμοί που πραγματοποιούν εξ αποστάσεως προγράμματα κατάρτισης οφείλουν να διαθέτουν αίθουσες με τον απαραίτητο τεχνολογικό εξοπλισμό, στον οποίο οι εκπαιδευόμενοι θα μπορούν να έχουν ελεύθερη πρόσβαση για όσο διάστημα διαρκεί το αντίστοιχο πρόγραμμα που παρακολουθούν. Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, δύναται να συμβαδίσει αρμονικά η απαίτηση για εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ταυτόχρονη μείωση των ανισοτήτων, όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες ενότητες, με την ανάγκη καλλιέργειας των ψηφιακών ικανοτήτων που υπογραμμίζεται στην εν λόγω ενότητα.

Συμπεράσματα και προτάσεις αντιμετώπισης

Η συγκεκριμένη μελέτη επιβεβαιώνει την ερευνητικά τεκμηριωμένη θέση αναφορικά με την αυξητική τάση της συμμετοχής ενηλίκων σε προγράμματα μη τυπικής Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ), ιδίως μετά την αρχή της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Προκειμένου, ωστόσο, να συνεχιστούν τα παρατηρούμενα υψηλά ποσοστά συμμετοχής, υπογραμμίζεται αφενός η ανάγκη ποιοτικού εκσυγχρονισμού των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και αφετέρου το αίτημα για βελτίωση των υλικοτεχνικών υποδομών των κέντρων μάθησης.

Από τη μία μεριά, η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών, μέσω ενός συστήματος διαρκούς καταγραφής των απαιτήσεων των συμμετεχόντων, αποτελεί το βασικό προαπαιτούμενο για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα οφείλουν να προσαρμόζονται στις εξατομικευμένες ανάγκες των εκπαιδευομένων, παρέχοντας χρήσιμες γνώσεις που θα ανταποκρίνονται τόσο στην προσωπική ευχαρίστηση και ικανοποίηση όσο και στην αύξηση των επαγγελματικών ικανοτήτων των υποκειμένων. Το περιεχόμενο των προγραμμάτων πρέπει να διαφοροποιείται κατά περίπτωση, ώστε να καλύπτει αποτελεσματικότερα τις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευόμενοι ανάλογα με το συγκεκριμένο εργασιακό τομέα στον οποίο απασχολούνται. Παράλληλα, τονίζεται η σημασία πιστοποίησης της μάθησης που συντελείται είτε σε μη τυπικό είτε σε άτυπο πλαίσιο.

Από την άλλη μεριά, επισημαίνεται η ανάγκη περαιτέρω εκσυγχρονισμού των εξοπλισμών και των υποδομών των κέντρων ΔΒΕ, εντός των οποίων λαμβάνει χώρα η εκπαιδευτική διαδικασία. Την ίδια στιγμή, διαπιστώνεται ότι η προσφορά προγραμμάτων με τις μεθόδους της τεχνολογικής ενισχυμένης εξ αποστάσεως μάθησης επηρεάζει σημαντικά την ενασχόληση των υποκειμένων με τη ΔΒΕ, τονώνοντας τις ευκαιρίες απόκτησης ικανοτήτων. Μολαταύτα, ο σχεδιασμός των προγραμμάτων οφείλει να πραγματοποιείται με ιδιαίτερη μέριμνα, ώστε η εξ αποστάσεως εκπαίδευση να μην αποκλείει τη συμμετοχή σε άτομα με περιορισμένες γνώσεις και αδυναμίες πρόσβασης σε τεχνολογικά αγαθά και υπηρεσίες, αλλά αντίθετα να την ενθαρρύνει. Συγχρόνως, η πλειοψηφία της έρευνας αναγνωρίζει ότι ο βαθμός επαγγελματοποίησης των εκπαιδευτών ενηλίκων βρίσκεται σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο, ως απόρροια των ενθαρρυντικών πρωτοβουλιών που έχουν ληφθεί τα τελευταία χρόνια στο εν λόγω πεδίο.

Περαιτέρω, η ποιοτική ανάπτυξη συγκεκριμένων δράσεων της Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΔΒΕ) οφείλει να στοχεύει όχι μόνο στην ενίσχυση των ποσοστών συμμετοχής, αλλά και στην άμβλυνση των ανισοτικών τάσεων. Από την εν λόγω έρευνα προκύπτει ότι τέτοιες ανισότητες παρατηρούνται ως προς την οικονομική κατάσταση και τη θέση των ερωτώμενων στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα οι χαμηλότερες εισοδηματικές κατηγορίες και οι εκτός της απασχόλησης να συμμετέχουν σε αρκετά μικρότερο βαθμό στις πρακτικές της ΔΒΕ. Επομένως, διαπιστώνεται ότι η συμμετοχή σε προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ είναι σχεδόν δύο φορές μεγαλύτερη σε απασχολούμενους ενήλικες εν συγκρίσει με τους ανέργους.

Παράλληλα, τα χαμηλά επίπεδα πληροφόρησης, κυρίως σε άτομα μεγαλύτερων ηλικιών, και η ισχνή παρουσία σε εκπαιδευτικά προγράμματα ανθρώπων που προέρχονται από ημιαστικές περιοχές υποδηλώνουν ότι η πρόσβαση ορισμένων κοινωνικών ομάδων στη ΔΒΕ καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής. Σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη χορήγηση λιγότερων ευκαιριών συμμετοχής σε άτομα ευπαθών ομάδων, προκύπτει ακόμη μεγαλύτερη ανάγκη σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα οποία, μέσω στοχευμένων κρατικών δράσεων, θα συμβάλλουν στην καταπολέμηση των διαπιστωθεισών από την έρευνα ανισοτήτων.

Αφενός, η θέσπιση «θετικών διακρίσεων» (Βεργίδης et al., 2010: 44), μέσω της δημιουργίας ειδικά σχεδιασμένων προγραμμάτων για άτομα με ανεπαρκές εισόδημα και για πολίτες που βρίσκονται εκτός εργασίας, ενδέχεται να λειτουργήσει ενθαρρυντικά στην προσπάθεια άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από περαιτέρω κρατική χρηματοδότηση και από ενισχυμένες πολιτικές προσφοράς εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα επικεντρώνονται αποκλειστικά στη διευκόλυνση της συμμετοχής των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Αφετέρου, η ενημέρωση για εκπαιδευτικά προγράμματα με τη χρήση ειδικά διαμορφωμένων διαύλων επικοινωνίας, ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται, ενδέχεται να καταστεί αποτελεσματικότερη, ενώ παράλληλα η προσφορά εξ αποστάσεως προγραμμάτων δύναται να τονώσει την πρόσβαση στη ΔΒΕ πολιτών που απέχουν σημαντική απόσταση από τις εκπαιδευτικές δομές και τα μεγάλα αστικά κέντρα.

Αναφορικά με την τρίτη δέσμη των ευρημάτων της έρευνας, παρατηρείται μεγάλη αναντιστοιχία ανάμεσα στις ικανότητες που αναπτύσσουν τα προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΔΒΕ) και στις αντίστοιχες που επιζητούν οι επιχειρησιακοί οργανισμοί. Ειδικότερα, οι ιδιοκτήτες επιχείρησης που έλαβαν μέρος στην εν λόγω μελέτη επιβεβαιώνουν ότι οι ικανότητες

του προσωπικού που απασχολούν δεν ανταποκρίνονται πλήρως στις απαιτήσεις της σύγχρονης αγοράς εργασίας. Από τα πορίσματα της έρευνας προκύπτει ότι τόσο το ανθρώπινο δυναμικό όσο και οι ιδιοκτήτες επιχείρησης αντιλαμβάνονται τις ψηφιακές και τις κοινωνικές ικανότητες ως καθοριστικής σημασίας για τη σύγχρονη αγορά εργασίας.

Προκειμένου να γεφυρωθεί το κενό δεξιοτήτων που διαπιστώνεται, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η διαρκής διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών, με γνώμονα τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων και τους τομείς της οικονομικής τους δραστηριότητας. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα οφείλουν να σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε, εκτός των άλλων, να συνδράμουν στην προσπάθεια των εκπαιδευομένων για απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων που κρίνονται απαραίτητες για τη σύγχρονη εποχή, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα το συνεχή εκσυγχρονισμό του περιεχομένου τους προκειμένου να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της νέας ψηφιακής πραγματικότητας. Ήτοι, είναι αναγκαίο αφενός να προσφέρουν στους εργαζόμενους ποιοτικά προσόντα τα οποία συμβαδίζουν με το είδος της εργασίας που ήδη κατέχουν και, αφετέρου, να παρέχουν σε όσους αναζητούν εργασία συγκεκριμένες ικανότητες που αντιστοιχούν στις προσφερόμενες θέσεις τις οποίες επιθυμούν να καλύψουν (Βεργίδης et al., 2010).

Συγχρόνως, βασική προτεραιότητα ως προς τη γεφύρωση του χάσματος δεξιοτήτων διαδραματίζει η ανάπτυξη ενός συστήματος ενδοεπιχειρησιακής εκπαίδευσης, το οποίο αναμφίβολα θα ενθαρρύνει τη συνεχή βελτίωση και ανανέωση των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, χωρίς ωστόσο να επιβαρύνει οικονομικά τους εκπαιδευομένους και τους ιδιοκτήτες. Με σκοπό την ενδυνάμωση της ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης, προτείνεται η δημιουργία ενός συστήματος χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο, σε συνεργασία με εθνικούς φορείς, θα προσφέρει οικονομική ενίσχυση ανάλογα με το μέγεθος κάθε οργανισμού, μεριμνώντας κυρίως για τις μικρές επιχειρήσεις που δυσκολεύονται να αναπτύξουν σχετικές εκπαιδευτικές δράσεις. Κλείνοντας, η προσφορά ειδικής εκπαιδευτικής άδειας και η δημιουργία ενός ευέλικτου ωραρίου, σε συνδυασμό με τη διαρκή ενθάρρυνση για συμμετοχή, αποτελούν παράγοντες διευκόλυνσης για την περαιτέρω ενασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού με τη συνεχιζόμενη κατάρτιση.

Αφορμή για μελλοντική διερεύνηση

Με δεδομένους τους περιορισμούς ως προς το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας, προκύπτει η ανάγκη αξιοποίησης ενός συνδυασμού ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών εργαλείων για την περαιτέρω διερεύνηση του βαθμού συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα στον ελληνικό χώρο. Τυχόν μελλοντικές έρευνες οφείλουν να εστιάσουν στη διαρκή καταγραφή των εξατομικευμένων αναγκών των εκπαιδευομένων και των ενδιαφερομένων, επικεντρώνοντας την προσοχή τους σε άτομα κοινωνικά ευπαθών ομάδων, υποεκπαιδευόμενους, ηλικιωμένους άνω των 64 ετών καθώς και σε πολίτες που προέρχονται από αγροτικές περιοχές. Όσον αφορά στους ήδη συμμετέχοντες σε εκπαιδευτικά προγράμματα ενηλίκων, ενδέχεται να καταστεί αποτελεσματικότερη η προέλευση του δείγματος από τις υπάρχουσες δομές Δια Βίου Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Παράλληλα, κρίνεται απαραίτητη η συνεχής καταγραφή των τάσεων αναφορικά με τις ικανότητες για τη σύγχρονη εποχή, διερευνώντας σε μεγαλύτερο βαθμό τις απαιτήσεις των εργοδοτών για δεξιότητες και το ποσοστό των ελληνικών επιχειρήσεων που παρέχουν εκπαιδευτική κατάρτιση στο ανθρώπινο δυναμικό τους. Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η διεξαγωγή ερευνών μετά το τέλος της πανδημίας του ιού COVID-19 και η σύγκρισή τους με αντίστοιχα ευρήματα προηγούμενων μελετών, εξετάζοντας τυχόν μεταβολές στις εκπαιδευτικές ανάγκες με στόχο την ανάλογη προσαρμογή των προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων στα δεδομένα της νέας πραγματικότητας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας* (επιμέλεια Α. Αϊδίνης, μετάφραση Π. Σακελλαρίου). Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2017.

CEDEFOP (2004). *Terminology of Vocational training policy*. Luxemburg.

Dave, R. H. (ed.) (1976). *Foundations of Lifelong Education*. UNESCO Institute for Education and Pergamon Press: Oxford.

Elkin, G. (1990). *Competency – based Human Resource Development*. Industrial and Commercial Training, 1 April 1990.

Ericsson, K.A., Krampe, R.T. & Tesch-Römer, C., (1993). *The Role of Deliberate Practice in the Acquisition of Expert Performance*. Psychological Review.

European Commission (2010). *An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment*. Strasbourg.

Faure, E. (ed.) (1972). *Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow*. UNESCO: Paris, 1972.

Kearns, P., McDonald, R., Candy, P., Knights, S. & Papadopoulos, G. (1999). *VET in the learning age: The challenge of lifelong learning for all*. National Centre for Vocational Education Research: Adelaide.

Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD, (2002). *Education at a Glance*. Δημοσιεύθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2002 στο:

<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag-2002-en.pdf?expires=1590929011&id=id&accname=guest&checksum=6AB721F03D4E1641CC7B519C10B3DAEE&fbclid=IwAR2AwIoZy1K7XY9GIwHBfpOQeAmrZZ8AZG-seij8NgZyU96Ql0691ax011s>

Panitsides, E. (2013). *Researching returns emanating from participation in adult education courses: a quantitative approach*. International Journal of Lifelong Education.

Schuller, T., Preston, J., Hammond, C., Brassett-Grundy, A. & Bynner, J. (2004). *The Benefits of Learning: The Impact of Education on Health, Family Life and Social Capital*. London: Routledge Falmer.

Schultz, W.T. (1963). *The Economic Value of Education*. New York: Columbia University Press.

The World Bank, (2003): *Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy: Challenges for Developing Countries*, Washington, D.C. Δημοσιεύθηκε στις 31 Μαΐου 2003 στο:

http://documents.worldbank.org/curated/en/528131468749957131/pdf/Lifelong-learning-in-the-global-knowledge-economy-challenges-for-developing-countries.pdf?fbclid=IwAR31mjEdATtnR9M5V_nQjg51X4kIrac-7MLuLVAgmEidQOq6kB5tw5hN4wY

Zhang, G., Zeller, N., Shea, C., Griffith, R., Metcalf, D., Misulis, K., Williams, J. and Knight, S. (2008). *A 360° assessment of the multidimensional effects of a service learning program in teacher education using mixed methods research*, Paper presented at the 8th Annual International Conference on Service Learning and Community Engagement. New Orleans, LA.

Ελληνόγλωσσες

Βεργίδης, Δ. (1999). *Κοινωνικός και οικονομικός ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα*, αναφέρεται στο Βεργίδης et al., (2013): *Διαρροή από τις Δομές της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Έρευνα για ένα αθέατο πρόβλημα*. ΚΑΝΕΠ - ΓΣΕΕ.

Βεργίδης, Δ. (2001). *Διά βίου εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική*, αναφέρεται στο Καραλής Θ., (2018): *Η συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά Βίου Εκπαίδευση: Εμπόδια και κίνητρα συμμετοχής (2011-2016)*. Έρευνα των Ινστιτούτων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) & της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ ΓΣΕΕ).

Βεργίδης, Δ. (2005). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα: Επιτεύγματα και δυσλειτουργίες*, αναφέρεται στο Καραλής Θ., (2018): *Η συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά Βίου Εκπαίδευση: Εμπόδια και κίνητρα συμμετοχής (2011-2016)*. Έρευνα των Ινστιτούτων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) & της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ ΓΣΕΕ).

Βεργίδης, Δ., Καραλής, Θ., Κουλαουζίδης, Γ. (2010): *Έκθεση για τη Δια Βίου Μάθηση στην Ελλάδα: Υπάρχουσα κατάσταση και προτάσεις μετασχηματισμού*. Αθήνα, Μάιος 2010. Δημοσιεύθηκε το Μάιο 2010 στο:

http://hcc.edu.gr/download/%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97_%CE%93%CE%99%CE%91_%CE%A4%CE%97_%CE%94%CE%99%CE%91_%CE%92%CE%99%CE%9F%CE%A5_%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%A3%CE%97%202010.pdf?fbclid=IwAR1Rd_815ccISvuGJvIVrEWOARxjYN3HpPNkAtTrF3x-FnTHeCJAm2XUfzc

Βεργίδης Δ., Ζάγκος Χ., Κόκκινος Γ., Κουτούζης Μ., Κυρίδης Α., Πανδής Π., Σωτηρόπουλος Δ., (2013). *Διαρροή από τις Δομές της Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Έρευνα για ένα αθέατο πρόβλημα*. ΚΑΝΕΠ - ΓΣΕΕ, Αθήνα 2013. Δημοσιεύθηκε στις 19 Ιανουαρίου 2016 στο:

https://www.kanep-gsee.gr/sitefiles/files/MELETH_2016-01-19.pdf?fbclid=IwAR0LHQ2OzRTX5UEgVn3IbGivReb43WjWC1SMrE65DlqKLTSvAH2eGj31j8s

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018). *Σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες της δια βίου μάθησης*. COM(2018) 24 final - 2018/0008 (NLE). Βρυξέλλες: 17.1.2018. Δημοσιεύθηκε στις 17 Ιανουαρίου 2018 στο:

<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EL/COM-2018-24-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF?fbclid=IwAR1plCGWdl6-EvfIFDHHNlyJsmhwf9hZHaEDsMnNXu4qvGZkAzgiA00IHNC>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο (2006). *Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τις Βασικές Ικανότητες*. Λουξεμβούργο, L/394.

INE ΓΣΕΕ & VPRC (2008). *Η Διά Βίου Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ (INE ΓΣΕΕ).

Καραλής, Θ. (2010). *Πολιτικές διά βίου μάθησης και διαδικασίες πιστοποίησης: σημεία τομής και εκκρεμή ζητήματα*, ηλεκτρονική τάξη Πανεπιστημίου Πατρών.

Καραλής Θ., (2018): *Η συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά Βίου Εκπαίδευση: Εμπόδια και κίνητρα συμμετοχής (2011-2016)*. Έρευνα των Ινστιτούτων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) & της ΓΣΕΕ (INE ΓΣΕΕ), Μάιος 2018. Δημοσιεύθηκε στις 8 Ιουνίου 2018 στο:

https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2018/06/6.Book_Report_2.pdf?fbclid=IwAR1EQbMh3t4gXc-QJGLeAS9obqY5IdVhL8WJciCriZftUPSdKdEnHErUwCs

Καραντινός, Δ. (2010). *Συμμετοχή στη Διά Βίου Μάθηση: Τάσεις και Προοπτικές*, αναφέρεται στο Καραλής Θ., (2018): *Η συμμετοχή των ενηλίκων στη Διά Βίου Εκπαίδευση: Εμπόδια και κίνητρα συμμετοχής (2011-2016)*. Έρευνα των Ινστιτούτων της ΓΣΕΒΕΕ (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) & της ΓΣΕΕ (INE ΓΣΕΕ).

Κόκκος, Α. (2005): *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο.

Λιντζέρης Π., (2017): *Το νέο θεματολόγιο δεξιοτήτων για την Ευρώπη και το ελληνικό σύστημα διάγνωσης αναγκών επαγγελματιών και σύζευξης δεξιοτήτων*, Ενημερωτικά Σημειώματα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Οκτώβριος 2017.

Νόμος 4397/1929: *Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης*, ΦΕΚ 309/Α/24-08-1929.

Νόμος 1320/1983: *Πρόσληψη στο Δημόσιο Τομέα και άλλες διατάξεις*, ΦΕΚ Α 6/11.1.1983.

Νόμος 2009/1992: *Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και άλλες διατάξεις*, ΦΕΚ Α 18/14.02.1992.

Νόμος 2083/1992: *Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης*, ΦΕΚ Α 159/21.09.1992.

Νόμος 2525/1997: *Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των Αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου και Άλλες Διατάξεις*, ΦΕΚ Α 188/23.9.1997.

Νόμος 3879/2010: *Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις*, ΦΕΚ Α 163/2010. Αθήνα, 21 Σεπτεμβρίου 2010.

Πανάρετος Ι. & Κορώνη Α., (1999): *Δια Βίου Εκπαίδευση: Μια πραγματικότητα για όλους*. Αθήνα, Φεβρουάριος 1999: Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας.

Πανιτσίδου, Ε. (2013). *Διά Βίου Εκπαίδευση: Μια σύγχρονη “Πανάκεια”*; *Ευρύτερα Ατομικά και Κοινωνικά Οφέλη*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Δημοσιεύθηκε τον Ιανουάριο 2013 στο:

https://www.researchgate.net/publication/276295749_Panitsides_E_2013_Lifelong_Education_A_modern_Panacea_Wider_private_and_social_benefits_Thessaloniki_University_of_Macedonia_Publications_195_p_in_Greek

Παπασταμάτης, Α. (2010). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Θεμέλια της διδακτικής πράξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη.

Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), (2019). *Εκπαίδευση εργαζομένων για την απόκτηση ψηφιακών δεξιοτήτων: Μονόδρομος στην εποχή της 4ης βιομηχανικής επανάστασης*. Δημοσιεύθηκε στις 2 Δεκεμβρίου 2019 στο:

https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/SR%20Endoepixeirisiaki_version%2028.pdf?fbclid=IwAR3PLvNkEwmuB1tE1-RwsrJE1tMITldXMJ9UlwbgHu5poLIdHGBAwa5lGA

Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), (2019). *Οι ελλείψεις σε παιδεία και δεξιότητες εμπόδιο για τον παραγωγικό μετασχηματισμό και την σύγχρονη ανταγωνιστική παραγωγή*. Δημοσιεύθηκε στις 3 Ιουλίου 2019 στο:

https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/52248/SpecialReport_paideia_dexiotites_V_030720_19_F.pdf?fbclid=IwAR20QGAS_I8EDyWvRdpl-WcToBSOUzkga1W9gGMkhEBun4gnHHqAhCuXmHE

Τερζή Κ., Τσολακίδου Σ., Γκέγκας Α., Παυλάκης Μ., (2015): *Η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού βασισμένη στην ενίσχυση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων: παράδειγμα εμπειρικής έρευνας στο δημόσιο τομέα*.

Τσιμπουκλή Α. & Φίλιπς Ν., (2007): *Εκπαίδευση Εκπαιδευτών Ενηλίκων: Πρόγραμμα Διά Βίου Εκπαίδευσης από απόσταση*, Κόκκος Α. & Κουτρούμπα Κ. (επιμέλεια): Προγράμματα Διά Βίου Εκπαίδευσης στα Κ.Ε.Ε. και στο Κ.Ε.Ε.ΕΝ.ΑΠ, Αθήνα.

Τσολακίδου Σ., (2015): *Η αξιολόγηση των κοινωνικών, επιχειρηματικών και πολιτιστικών δεξιοτήτων και το ανθρώπινο δυναμικό*. Δημοσίευση στο Επιστήμη και Κοινωνία, 2015, τεύχος 33, θεματικό αφιέρωμα «Αξιολόγηση», Εκδόσεις Gutenberg.

Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων & Public Issue (2011). *Έρευνα κοινής γνώμης επί ζητημάτων διά βίου μάθησης: βασικά συμπεράσματα*. Αθήνα: ΥΠΔΒΜΘ & Public Issue. Δημοσιεύθηκε τον Ιανουάριο 2011 στο:

http://www.publicissue.gr/wp-content/uploads/2011/02/conclusions-dia-viou-2011.pdf?fbclid=IwAR0t9sy7gan5II85tyC_poqPrqF_0AII46YjlitjoOZHfJhoFuqbA8yBkMc

Φωτόπουλος Ν. & Ζάγκος Χ., (2016): *Δια Βίου Μάθηση, Πιστοποίηση Προσόντων & Διασφάλιση ποιότητας. Όψεις και διερεύνηση της ευρωπαϊκής εμπειρίας*. Παρατηρητήριο ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.

Παράρτημα: Το ερωτηματολόγιο της έρευνας

Α. Συμμετοχή στη ΔΒΕ Ενηλίκων

1. Κατοικείτε σε:

- Αστική περιοχή
- Ημιαστική περιοχή
- Αγροτική περιοχή

2. Απασχόληση:

- Είστε μισθωτός/ή Δημόσιου Τομέα
- Είστε μισθωτός/ή Ιδιωτικού Τομέα
- Είστε αυτοαπασχολούμενος/η
- Είστε ιδιοκτήτης/τρια επιχείρησης
- Είστε άνεργος/η
- Είστε φοιτητής/τρια
- Άλλο

3. Εισόδημα:

- Επαρκές
- Ανεπαρκές
- Ούτε επαρκές ούτε ανεπαρκές
- Δεν απαντώ

4. Έχετε συμμετάσχει σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ΔΒΕ Ενηλίκων εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος τα τελευταία χρόνια;

(Τα προγράμματα μη τυπικής ΔΒΕ αναφέρονται σε μαθήματα, σεμινάρια, συνέδρια, και γενικότερα σε εκπαιδευτικά προγράμματα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος).

- Ναι, έχω
- Όχι, δεν έχω (Αν όχι, μεταβείτε απευθείας στην 7η ερώτηση)

5. Αν ναι, πότε ήταν η τελευταία φορά που συμμετείχατε σε σχετικό πρόγραμμα ΔΒΕ Ενηλίκων; (Μέχρι 2 απαντήσεις).

- Την τελευταία διετία-τριετία (2017-2020)
- Από το 2008 και μετά
- Πριν από το 2008
- Όλα τα παραπάνω

6. Αν ναι, για ποιους λόγους λάβατε μέρος;

- Για επαγγελματικούς λόγους
- Για προσωπικούς λόγους
- Και τα δύο
- Τίποτα από τα δύο

7. Ποιοι είναι οι κυριότεροι λόγοι που θα σας ωθούσαν να λάβετε μέρος σε προγράμματα ΔΒΕ; (Μέχρι 3 απαντήσεις).

- Η πιστοποίηση/βεβαίωση συμμετοχής στο πρόγραμμα
- Η προσωπική ευχαρίστηση και αυτοολοκλήρωση, η γόνιμη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου
- Το γεγονός ότι είναι δωρεάν
- Για να είμαι αποδοτικότερος και να διατηρήσω τη δουλειά μου

- Η αύξηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων μου σχετικά με ένα αντικείμενο
- Η αύξηση των οικονομικών μου απολαβών
- Για να μπορέσω να βρω μια καλύτερη δουλειά
- Θεωρώ ότι η εκπαίδευση πρέπει να διαρκεί σε όλη τη διάρκεια του ανθρώπινου βίου
- Για να μάθω καινούργια πράγματα που δεν κατάφερα στο παρελθόν

8. Ποιοι είναι οι κυριότεροι λόγοι που θα σας αποθάρρυναν από το να λάβετε μέρος σε προγράμματα ΔΒΕ; (Μέχρι 3 απαντήσεις).

- Το κόστος συμμετοχής σε τέτοια προγράμματα
- Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω υποχρεώσεων με τη δουλειά μου
- Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων
- Το ότι δεν παρέχεται πιστοποιητικό παρακολούθησης
- Θεωρώ χαμηλής ποιότητας το επίπεδο των προγραμμάτων σπουδών και των υποδομών
- Το ότι δε διαθέτω πρόσβαση στο διαδίκτυο και δεν έχω ενημερωθεί για τέτοια προγράμματα
- Το ότι δε συμβάλλουν τέτοια προγράμματα στη βελτίωση της θέσης στην εργασία μου
- Το ότι νιώθω πολύ μεγάλος σε ηλικία για συμμετοχή σε σχετικά προγράμματα
- Το ότι δε θεωρώ τον εαυτό μου ικανό να ολοκληρώσει τέτοια προγράμματα

9. Θεωρείτε ότι οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες (ΑμεΑ, άνεργοι, αναλφάβητοι) έχουν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής σε σχετικά προγράμματα με τις κοινωνικά μη ευπαθείς;

- Σίγουρα έχουν τις ίδιες
- Μάλλον έχουν τις ίδιες
- Μάλλον δεν έχουν τις ίδιες
- Σίγουρα δεν έχουν τις ίδιες

B. Απόψεις για την ενίσχυση των προγραμμάτων ΔΒΕ μετά την οικονομική κρίση (2008)

10. Θεωρείτε πως τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την κρίση (2008), έχει επέλθει αύξηση των ποσοστών συμμετοχής ενηλίκων σε προγράμματα ΔΒΕ;

- Ναι, έχει επέλθει
- Όχι, δεν έχει επέλθει

11. Θεωρείτε ότι τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες αναβάθμισης του πεδίου της ΔΒΕ Ενηλίκων στον ελληνικό χώρο;

- Σίγουρα έχουν γίνει
- Μάλλον έχουν γίνει
- Μάλλον δεν έχουν γίνει
- Σίγουρα δεν έχουν γίνει

12. Τι από τα παρακάτω πιστεύετε ότι χρειάζεται περισσότερο βελτίωση σχετικά με τα προγράμματα ΔΒΕ Ενηλίκων; Ιεραρχείστε.

[1= Χρειάζεται περισσότερο βελτίωση, 6= Χρειάζεται λιγότερο βελτίωση. Καλείστε να βάλετε σε σειρά προτεραιότητας κάθε απάντηση, από εκείνη που χρειάζεται περισσότερο βελτίωση (1) μέχρι εκείνη που χρειάζεται λιγότερο βελτίωση (6). Κάθε απάντηση μπορεί να πάρει μόνο μία θέση στον πίνακα].

Θέση: 1, 2, 3, 4, 5, 6

- Η ποιότητα των προγραμμάτων σπουδών
- Οι εξοπλισμοί και οι υποδομές των κέντρων ΔΒΕ
- Απαιτούνται περισσότερο καταρτισμένοι εκπαιδευτές
- Η χρηματοδότηση σε σχετικά προγράμματα
- Η σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας
- Η πληροφόρηση για σχετικά προγράμματα

13. Ποιοι παράγοντες θα συνέβαλαν περισσότερο στη διευκόλυνση συμμετοχής σε σχετικά προγράμματα; (Μέχρι 2 απαντήσεις).

- Η βελτίωση του μισθού μου
- Η ενίσχυση της ποιότητας των προγραμμάτων και ο εκσυγχρονισμός τους
- Η αναγνώριση και η πιστοποίηση συμμετοχής
- Η ενθάρρυνση από το χώρο εργασίας (π.χ. από τους εργοδότες ή άλλους συναδέλφους)
- Αν πραγματοποιούνταν με εξ αποστάσεως εκπαίδευση
- Απαιτείται περισσότερη πληροφόρηση για τέτοια προγράμματα

Γ. Σύνδεση της ΔΒΕ Ενηλίκων με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας

14. Θεωρείτε ότι οι γνώσεις από τα προγράμματα ΔΒΕ συμβαδίζουν με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας;

- Σίγουρα συμβαδίζουν
- Μάλλον συμβαδίζουν
- Μάλλον δε συμβαδίζουν
- Σίγουρα δε συμβαδίζουν

15. Θεωρείτε ότι υπάρχει χάσμα ανάμεσα στις δεξιότητες που επιζητούν πολλές επιχειρήσεις και στις αντίστοιχες που αποκτώνται από προγράμματα ΔΒΕ;

- Ναι, υπάρχει
- Όχι, δεν υπάρχει

16. Ποιες από τις παρακάτω ικανότητες θεωρείτε σημαντικότερες για τη σύγχρονη εποχή; Ιεραρχείστε.

[1= Πολύ σημαντικές, 8= Λιγότερο σημαντικές. Καλείστε να βάλετε σε σειρά προτεραιότητας κάθε απάντηση, από την πιο σημαντική ικανότητα (1) μέχρι τη λιγότερο σημαντική (8). Κάθε απάντηση μπορεί να πάρει μόνο μία θέση στον πίνακα].

Θέση: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

- Ψηφιακές ικανότητες και δεξιότητες χρήσης του διαδικτύου
- Κοινωνικές ικανότητες (π.χ. η εργασία σε ομάδα, η συνεργατικότητα, η επίλυση προβλημάτων)
- Τεχνικές ικανότητες
- Ανθεκτικότητα και προσαρμογή στις αλλαγές (ιδιαίτερα σε περιόδους που η ανθρωπότητα δοκιμάζεται)
- Ικανότητες χρήσης ξένων γλωσσών και επικοινωνιακές δεξιότητες
- Ηγετικές ικανότητες
- Μαθηματικές ικανότητες
- Επιχειρηματικές ικανότητες

17. Με ποιους από τους παρακάτω τρόπους βελτιώνετε τις ικανότητές σας σχετικά με την εργασία σας; Ιεραρχείστε.

[1= Πολύ χρήσιμος τρόπος, 5= Λιγότερο χρήσιμος τρόπος. Καλείστε να βάλετε σε σειρά προτεραιότητας κάθε απάντηση, από τον πιο χρήσιμο τρόπο (1) μέχρι το λιγότερο χρήσιμο τρόπο (5). Κάθε απάντηση μπορεί να πάρει μόνο μία θέση στον πίνακα].

Θέση: 1, 2, 3, 4, 5

- Με τη χρήση του διαδικτύου, παρακολουθώντας online προγράμματα
- Με το να διαβάζω εξειδικευμένα βιβλία ή/και επιστημονικά περιοδικά
- Με το να παρακολουθώ εκπαιδευτικά προγράμματα στην τηλεόραση
- Με το να μαθαίνω κάτι εμπειρικά, μέσω πρακτικής άσκησης και μέσω των συναδέλφων μου
- Με το να επισκέπτομαι έναν συγκεκριμένο χώρο όπου παρέχονται σχετικές πληροφορίες

18. Με ποιους τρόπους πιστεύετε ότι μπορεί να γεφυρωθεί το χάσμα δεξιοτήτων ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους; Ιεραρχείστε.

[1= Πολύ αποτελεσματικός τρόπος, 4= Λιγότερο αποτελεσματικός τρόπος. Καλείστε να βάλετε σε σειρά προτεραιότητας κάθε απάντηση, από τον πιο αποτελεσματικό τρόπο (1) μέχρι το λιγότερο αποτελεσματικό τρόπο (4). Κάθε απάντηση μπορεί να πάρει μόνο μία θέση στον πίνακα].

Θέση: 1, 2, 3, 4

- Μέσω του διαρκή εκσυγχρονισμού των προγραμμάτων ΔΒΕ
- Μέσω διεξαγωγής προγραμμάτων ΔΒΕ μέσα στις επιχειρήσεις
- Μέσω της ενθάρρυνσης των εργοδοτών για συμμετοχή των εργαζομένων σε σχετικά προγράμματα εκτός της επιχείρησης
- Μέσω της ενδυνάμωσης της συνεργασίας των φορέων εκπαίδευσης με τις επιχειρήσεις

19. Φύλο:

- Άνδρας
- Γυναίκα
- Δεν επιθυμώ να δηλώσω φύλο

20. Ηλικία:

- 18-24 ετών
- 25-44 ετών
- 45-64 ετών
- 65 ετών και άνω

21. Επίπεδο εκπαίδευσης:

- Δεν έχω τελειώσει το Δημοτικό
- Δημοτικό Σχολείο
- Γυμνάσιο
- Λύκειο
- ΙΕΚ
- ΤΕΙ
- Πανεπιστήμιο
- Μεταπτυχιακό πρόγραμμα
- Διδακτορικό δίπλωμα

ΤΕΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ